

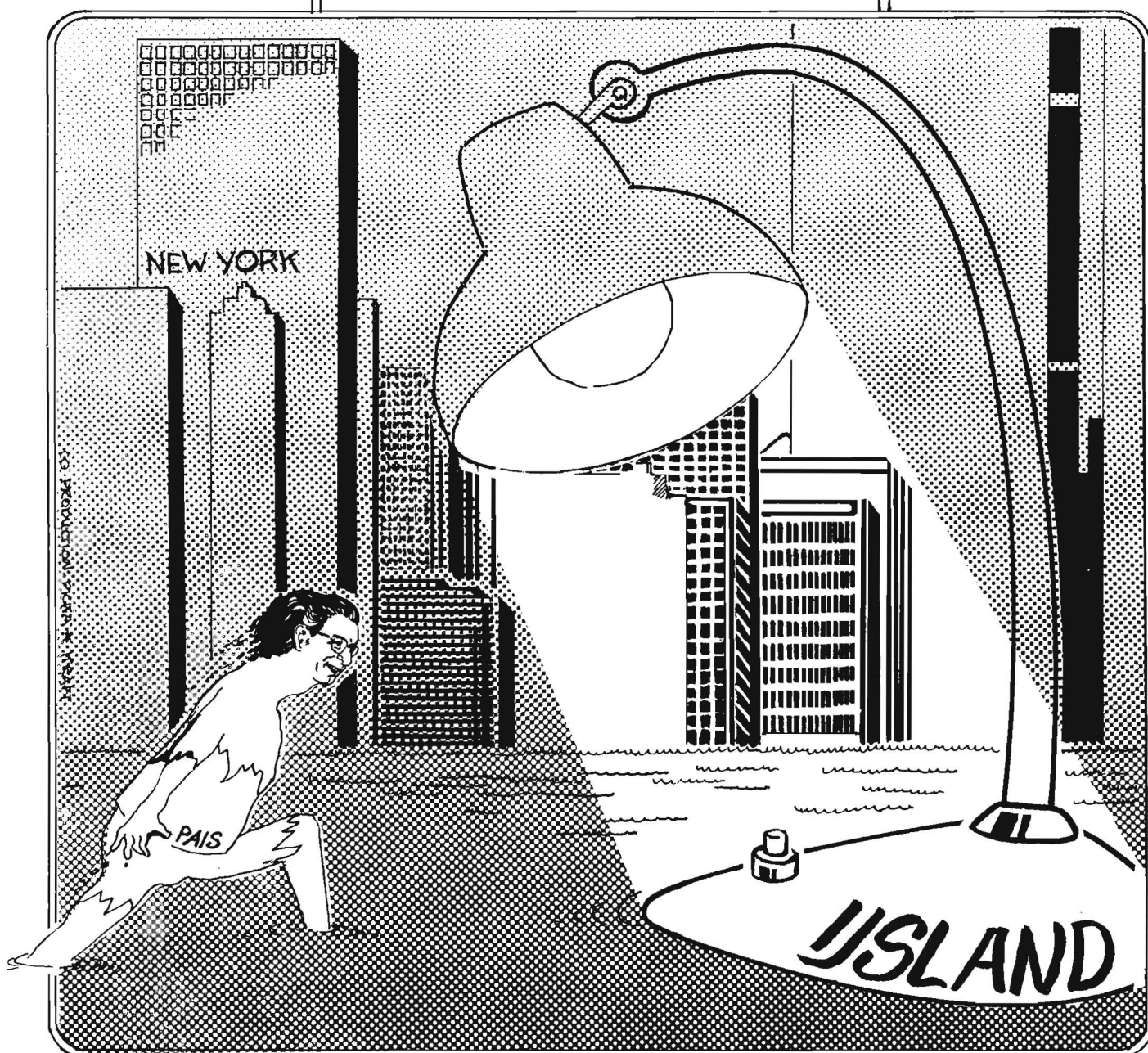
rostra

october

1977

nr 596

LICHT OP USLAND

BESPREKING MILJOENENNOTA

De traditionele bespreking van de miljoenennota aan onze fakulteit heeft plaatsgevoerd op vrijdag 30 september.

Deze bespreking bestond uit een ochtendzitting, waarin een drietal inleidingen en een middagzitting die uit een forumdiscussie bestond. Een drietal leiders ging op een aantal deelaspecten in van de problemen die momenteel onze nationale economie teisteren.

somber

Drs. de Klerk trad op als voorzitter en begon de ochtendzitting, met, na een welkomswaard aan de aanwezigen gericht te hebben, met een opsomming van een aantal zaken die hem in de laatste miljoenennota opgevallen waren.

Hij konstateerde onder meer dat in de laatste Macro-economische Verkenning (MEV) een somber toekomstbeeld geschetst wordt omtrent onze economie: ook in de nabije toekomst zal het investeringsniveau laag blijven en als gevolg daarvan zal de werkgelegenheid in de volgende jaren eerder afnemen dan toenemen. De aanvankelijk gunstige ontwikkelingen in de Verenigde Staten, die zich kenmerkte door een behoorlijk economisch herstel als gevolg van een stijging van het binnenlandse consumptie en investeringsniveau, is nu ook daar tot staan gebracht.

De sterke positie van de gulden door de omvangrijke aardgasexporten die voor een behoorlijk overschot op onze lopende rekening zorgen is nog steeds een belemmering voor de exportgroei wat betreft de kostenkant.

De binnenlandse vraagstijging is daardoor van groot belang geworden voor de economie als afnemer. De laatste ontwikkeling is dat, na een aanvankelijk licht herstel, de binnenlandse vraagstijging afneemt en wellicht in de toekomst zal gaan dalen. Om de binnenlandse vraag weer een kans te geven om weer aan te trekken heeft de regering geen belastingverhoging in de directe sfeer aangekondigd, hiertegenover staan echter wel tamelijk omvangrijke verhogingen van de indirecte belastingen: verhogingen van de accijnzen op tabak en verhoging van de BTW van zestien tot achttien procent. Een verdere daling van het consumptieniveau is dan ook te verwachten.

loonkostenstijging

De eerste inleider, B. Thio, lichtte de aanwezigen in over "Stagnatie en de gevolgen hiervan voor de werkgelegenheid". Hij stelde vast dat een verdere stagnatie van de productie, een uitblijven van nieuwe investeringen, hoge werkloosheid en een tot stilstand gekomen conjunctureel herstel uit de crisis van

1974/1975, een discussie over het gevoerde regeringsbeleid nodig maakt. Ook Thio kwam met een diagnose van de huidige economische toestand. De productiegroei zal dit jaar beperkt blijven tot 3%, de exportgroei zal 0% bedragen, de stijging van de winstkomponent van het nationale inkomen zal verder vertragen en de werkloosheid zal oplopen tot boven de 250.000.

Uit het rapport van de Europese Commissie kunnen we lezen dat de economische groei overal in Europa en zelfs ook in de V.S. vertraagd is en zelfs tot staan is gekomen of zal komen. Net als het IMF vindt de Europese Commissie dat nieuwe conjunctuur stimulerende maatregelen genomen moeten worden: de importvraag dient verhoogd te worden, net als het binnenlandse consumptieniveau. Het probleem zit hem in het feit dat iemand hiermee moet beginnen. Thio vraagt zich af of deze methode evenwel een goede manier is om de economie weer op te krikken.

In Nederland heeft de werkloosheidsbestrijding gefaald, ondanks de conjuncturele maatregelen zoals loonmatiging en bezuinigingen op de overheidsbestedingen en een licht wereldwijd economisch herstel.

Het in Nederland gevoerde beleid kenmerkt zich door het streven naar een beperking van de loonkostenstijging op grond van de gedachte, dat meer winst ook meer werk zou opleveren. Dit beleid heeft evenwel gefaald. Dit beleid is gebaseerd op de modellen van het planburo, de zogenaamde jaargangen modellen, ook wel bekend onder de naam VINTAF II. De doelmatigheid van dit model, dat vooral de nadruk legt op de kostenkant, is nu wel aangetoond. De kritiek van Driehuis en van der Zwan spitst zich toe op de relatie, die in deze modellen wordt gelegd tussen arbeidskosten en werkgelegenheid. Deze relatie zou volgens hen niet direkt aan te tonen zijn.

Doordat de regering haar beleid nog steeds afstemt op het voornoemde model, drinkt zich de vraag op of de regering de werkloosheidsbestrijding wel als eerste prioriteit stelt in het kader van haar economische politiek. Het lijkt er veeleer op dat de regering de voorrang geeft aan de inflatiebestrijding. Dit is wel in overeenstemming met wat de OECD aanbeveelt en wat in Duitsland de praktijk is.

Nu weer terug naar de crisis. De ontoereikendheid van het conjunctuurherstel toont aan dat de recessie van 1974 nog steeds doorwerkt. De export stagneert zelfs zo, dat in 1977 voor het eerst de nederlandse exportstijging zal achterblijven bij de stijging van de wereldhandel. De stijging van de consumptie stagneert al langer. De oorzaak voor deze stagnatie ligt volgens de MEV niet in de verzadigingsverschijnselen

die sommige sectoren van onze economie teisteren, maar eerder een achterblijven van de binnenlandse en buitenlandse vraag. De buitenlandse vraag is moeilijk te beïnvloeden, de binnenlandse vraag blijft echter achter omdat de beschikbare inkomens achter gaan blijven. Het gaat hier vooral om loonen en overdrachtsinkomens. Sedert 1971 heeft dit al zijn gevolgen gehad voor de (uitbreidings)investeringen en het ontstaan van een behoorlijke overcapaciteit. De investeringen die wel plaatsvonden hebben vooral betrekking op vervangingsinvesteringen en diepteinvesteringen, gericht op de vervanging van arbeid door kapitaal.

Behalve de genoemde factoren die tot stagnatie hebben geleid kunnen we ook nog de volgende factoren noemen: de gestegen aardolie- en grondstoffenprijzen (die al een verlaging van de koopkracht tot gevolg had), een rationalisatie in het bedrijfsleven sinds 1965 (waardoor steeds meer kapitaal geconcentreerd werd), concentratie op de markt (fusering en overname) en in het productieproces (waardoor een sterke stijging van de arbeidsproductiviteit plaatsvond en daardoor een vermindering van de werkgelegenheid in de industrie. Aanvankelijk werd deze uitstoot van arbeidsplaatsen nog gecompenseerd door een stijging van arbeidsplaatsen in de dienstverlenende sector, bij de overheid en door uitbreidingsinvesteringen).

De consequentie van een regeringsbeleid die dergelijke ontwikkelingen in het bedrijfsleven heeft gestimuleerd, is het verloren gaan van arbeidskrachten en een toename van de werkloosheid. Een ander gevolg van de genomen maatregelen is wel dat de winstcijfers de neiging hebben iets aan te trekken of dat in ieder geval de schuld en liquiditeitsposities een gunstiger beeld gaan vertonen. Een toenemende divergentie tussen stijgende winsten en dalende werkgelegenheid is dan ook waar te nemen.

De oplossing van de crisis is voor veel economen een toenemende consumptieve vraag (door een verhoging van het besteedbaar inkomen) en een lastenverlichting voor het bedrijfsleven (lagere sociale lasten en lagere loonkosten). Op zichzelf lijkt dit een tegenstrijdigheid. Theoretisch ligt de oplossing van dit vraagstuk in een relatieve verlaging van de winstinkomens. Het is immers wel gebleken dat een hoge arbeidsinkomenquote, op zichzelf niet ontoelaatbaar hoeft te zijn voor een gezonde economie. Thio ziet vrije loononderhandelingen dan wel als een vereiste om bovengenoemde effecten te bereiken.

concurrentiepositie

De tweede inleider, R. de Lange, ging in op de concurrentiepositie van ons

vervolg zie pag.5

FORUM: Miljoenennota

Vrijdag 30 september stond de faculteit in het teken van een door de SEF en AGE insamenwerking met het tijdschrift voor politieke economie georganiseerde studiedag met als thema: "miljoenennota '78, achtergronden van een economisch beleid". Het geconsulteerde team van specialisten, zoals dat achter de tafel zat, bestond uit: (v.l.n.r.) de heren de Klerk (wetenschappelijk medewerker aan de U.V.A.), Peters (hoogleraar te Nijmegen) en vd Zwan (hoogleraar te Rotterdam). Het geheel stond onder voorzitterschap van de heer Salverde (wetenschappelijk medewerker te Groningen).

Hoezeer de heren ook van mening verschilden over één ding waren zij het eens: de toestand van de patiënt was zeer zorgelijk, en de perspectieven waren al niet veel beter. Ieder van de forumleden begon met een korte inleiding, het doel hiervan was enkele punten uit de miljoenennota en de macro-economische verkenning te lichten, hier de eraan ten grondslag liggende theoretische achtergronden te behandelen en er kritiek op te leveren. Helaas kwam deze opzet er in de inleidingen niet helemaal uit.

INLEIDINGEN

Rob de Klerk beet de spits af maar hield het kort, hij had immers die ochtend in de lezingenserie zijn standpunt al uitvoerig uiteengezet en memoreerde slechts een paar saillante punten uit de miljoenennota. Het bevreemde de klerk dat bij een aarzelende internationale conjunctuur de voorgestelde maatregelen grotendeels conjunctureel van aard waren. Speciaal noemde hij de verhoging van de indirecte belastingen die een directe terugslag hebben op de koopkracht. Afsluitend plaatste hij de weinig opwekkende opmerking dat de zeventiger jaren gekenmerkt worden door stagnatie van investeringen, overheidsuitgaven en conjunctuur. Het gevoerde beleid sluit hier volgens de Klerk niet voldoende bij aan.

* *

Alfabetisch hierop aansluitend volgde professor Peters, sportief ogend door hardnekkig zijn suède jack aan te houden. Qua volume kwam Peters iets beter uit de verf dan zijn voorganger. Peters sprak voornamelijk over de macro-economische verkenning. Hij constateerde een grote tegenvaller in de ontwikkeling van de wereldhandel, hierdoor kon volgens hem Nederland zijn exportpositie niet handhaven. Hieraan koppelde hij de vraag of we niet eens af moeten van die overschotten op de betalings balans.

Een ander punt waarop Peters de aandacht vestigde was de z.i. niet zo spectaculaire ontwikkeling van de loonkosten matiging, zoals werd verwacht. De arbeidsinkomensquote daalde niet van 96 naar 92 maar (zoals achteraf pas bleek) van 93 naar 92. De arbeidsinkomensquote ziet Petres als een zeer belangrijk cijfer zowel

voor de effectieve vraag als voor de structurele werkgelegenheid. De grote tegenvaller volgens Peters blijft de Werkeloosheid; deze daalt niet zoals verwacht en Peters vroeg zich af of alles eral gedaan was zowel op korte als op lange termijn. Op korte termijn is er volgens hem een kans gemist in de vorm van vergroting van de bijdrage uit de algemene middelen aan premies en sociale verzekeringen. Peters ziet in het arbeidskostenbeleid één van de voornaamste instrumenten van de regering om de werkgelegenheid te behouden. Het beleid dient er tot 1980 (voor wat betreft de vraagzijde) op gericht te zijn verder bij te springen in de sfeer van premies en sociale verzekeringen. Als we dan de aanbodzijde kunnen bekijken zullen we pas werkelijk structureel iets kunnen gaan doen, aldus Peters.

Vóór de inleiding van de heer vd Zwan toonde prof. vd Doel zich naast een bekwaam welvaartstheoreticus ook een vaardig amenuensis door de heer vd Zwan soepel over diens microfoonproblemen heen te helpen.

* *

vd. Zwan begon zijn betoog met zijn conclusie (een gewoonte daterend uit de Griekse oudheid, ook toen achtte men het niet verantwoord zijn gehoor te lang in grote spanning te laten verkeren). Deze luidde: we zitten in een diepe depressie en ondanks het gevoerde beleid en conjunctureel optimisme a la na regen komt zonneschijn blijft de werkeloosheid stijgen met het sombere internationale gevolg van internationaal economisch protectionisme. Hij signaleerde 4 tegenstellingen die niet allen naast elkaar maar ook door elkaar lopen en hierdoor een welhaast ondoorgrondelijk complex netwerk van factoren vormen waar we ons op aan het stukbijten zijn.

De tegenstellingen zijn:

- korte versus lange termijn
- collectieve versus marktsituatie
- bestedingen versus kosten
- macro versus sectoraal beleid

vd Zwan toonde zich ietwat moralistisch in zijn opvatting over de rol die hij in deze toeschrijft aan de economie:

"Wij moeten ons ervan bewust zijn dat onze kennis onvolledig is en dat mede hierdoor onze instrumenten onstabiel zijn. De hieruit voortvloeiende onzekerheid maakt dat wij voorzichtig moeten zijn reeds gevonden verbanden naar de toekomst te extrapoleren. Een voorbeeld: de relatie lonen - winst, zoals die in het verleden is gevonden hoeft nu lang niet dezelfde te zijn. Bovendien hebben wij de verplichting onze functionele rol in de maatschappij te vervullen; nl: het verrichten van onderzoek. Dit betekent dat wij terughoudend moeten zijn met het verkopen van onze persoonlijke voorkeuren. In onze rol als econoom dienen wij ons bezig te houden met structuren exploreren en ordenen." Hierna lichtte hij (gelukkig) toch zijn eigen stellingname toe:

- de huidige problemen zijn voornamelijk sectoraal; de crisis is voornamelijk een produkt van sektorale

disproportionaliteit. In de eerste plaats dient er een herstel te komen in de "terms of trade" tussen industrie en dienstensektor door marktherstel (in dit kader noemde hij de volgend jaar door Carter georganiseerde internationale staalconferentie)

- Er dient een opleving te komen van de groei en herstel in het geschokte vertrouwen in de economie.
- Er dient een kostenverlichting te komen maar dan wel door verhoging van de opbrengst.
- Er dient een publiek investeringsbeleid te komen uigande van de complementariteit tussen industriële en dienstensektor (hoewel dit ook eventueel verlies van arbeidsplaatsen kan betekenen).

AKTIE/ REAKTIE

Hierna konden de heren op elkaar reageren.

schijndilemma

Peters wilde reageren op de dilemma's van vd Zwan. Volgens Peters is het dilemma tussen kosten en effectieve vraag een schijndilemma en is de stimulering van het aantal arbeidsplaatsen verreweg het belangrijkste. Hij verklaarde dit als volgt: Na 1960 heeft een voortdurende daling v.d. economische levensduur van kapitaal goederen plaatsgevonden. Dit had zijn gevolgen op de ontwikkeling van de arbeidsinkomensquote. Peters vermoedt dus dat er een positieve relatie is tussen de economische levensduur van kapitaal goederen en de arbeidsinkomensquote.

Het probleem ligt volgens hem hierin om de arbeidskosten te verlagen zonder de reële lonen aan te tasten en de effectieve vraag op peil te houden. Het macro micro dilemma ziet Peters naar de macro kant uitvallen; als reden hiervoor noemde hij het feit dat de gegevens op sectoraal niveau vaak ongeloflijk moeilijk te krijgen zijn. In de loop van het forum ontwikkelde Peters zich toch enigszins als een macroeconomische cijferboer, vaak refererend aan Nijmeegse modelmatige onderzoeken voor zover de cijfers daar waren doorgedrongen. Het collectief-privaat dilemma tenslotte was volgens Peters een zuiver politieke kwestie.

vd Zwan reageerde hier weer op door te stellen dat het niet zijn dilemma's zijn maar beleidsdilemma's. Het gaat er volgens hem om de vragen in een logische samenhang te plaatsen; de verbanden liggen veel duidelijker. Hij ziet de tegenstelling macro-sectorale problemen veel zwaarder. In tegenstelling tot Peters stelt hij dat als het nodig is ook voor een sectorale aanpak gekozen moet worden ook al is dat nog zo moeilijk. Door een macro benadering kan vaak het wezen van de sectorale problematiek niet worden beschouwd.

(vervolg zie pag.)

nederlandse bedrijfsleven. Hij begon met de konstatering dat volgens de MEV de concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven zorgelijk is. Ook een aantal grote bedrijven verkeert in grote moeilijkheden (Hoogovens, AKZO, KSH, Meneba). Dit zijn vooral ondernemingen die door fusie en overname groot geworden zijn. Ze zitten nu vaak met een aanzienlijke overcapaciteit. Dit is voor een deel te wijten aan een beleid dat vooral op afzetgroei gericht was en waarbij met verwachting dat de winst dan op een gegeven moment wel vanzelf zou volgen.

De Structuurnota over de Nederlandse economie in 1980, gaat van dezelfde modellen uit als de MEV. Deze modellen hebben weinig gevoel voor kwalitatieve verhoudingen en geven de nadruk vooral op de kostenkant. Dit onder de veronderstelling dat de vraagzijde moeilijk beïnvloedbaar is. Zodoende wordt de kostenkant benadrukt en dus ook de noodzaak tot loonkostenverlaging.

De Jong stelt vast dat we oog moeten hebben voor de dynamiek in onze concurrentieverhoudingen. Er zijn bedrijfstakken die groeien en er zijn er ook die stagneren. In de stagnerende bedrijfstakken vinden vooral diepteinvesteringen plaats, die in groeiende bedrijfstakken bestaan vooral uit uitbreidingsinvesteringen.

De gehanteerde modellen gaan eigenlijk alleen maar op bij een behoorlijke economische groei. Over de gehele economie kan er namelijk sprake zijn van groei, maar dit hoeft voor de individuele sectoren nog niet zo te zijn. De overheid zou ten aanzien van haar economische politiek meer rekening moeten houden met de veranderde krachtenverhoudingen in het bedrijfsleven. Een zogenaamde mezo-economische politiek is hiervoor een vereiste. Ter illustratie van het belang van zulk een politiek in 1910-1915 vond 10 tot 15% van de productie plaats in de 100 grootste bedrijven, nu is dat 65-70%. Een dergelijke politiek zou wel eens grote consequenties kunnen hebben voor de vrije ondernemingswijze productie.

De Lange eindigde zij korte betoog met de konkluderende opmerking dat de huidige problemen voor het bedrijfsleven minder een kosten kwestie is en meer een afzetprobleem een structuurprobleem. De ontwikkelingen in de concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven is niet meer los te zien van institutionele factoren.

structuren

De derde en laatste inleider van de ochtendzitting, M. van Klaveren, wilde iets duidelijk maken over de Nederlandse structuurpolitiek en herstructurering.

In de laatste miljoenennota en MEV wordt weinig melding gemaakt van de structuurpolitiek. In de nota Structuurpolitiek van Lubbers wordt als doelstelling van deze politiek genoemd, de herstructurering en de handhaving van de werkgelegenheid in kwalitatieve en kwantitatieve zin.

In 1966 was er nog geen sprake van een structuurbeleid. Er was alleen een globaal beleid (Ten aanzien van de loon politiek bijvoorbeeld). Maar toen er in 1967 een einde kwam aan de ongebreidelde groei en zich structurele veranderingen voltrokken ten aanzien van onze economie drong langzamenhand het besef door, dat er een overheidsstructuurpolitiek geformuleerd diende te worden.

De belangrijkste veranderingen op dit gebied waren: - de verscherpte internationale concurrentie, zowel gericht op arbeidskrachten als op afzetgebieden, - de versnelde ontwikkeling van de technologie die een steeds voortschrijdende mechanisatie en automatisering mogelijk maakt, met alle gevolgen voor de werkgelegenheid van dien, - concentratieverschijnselen, waardoor massaontslagen vielen (bijvoorbeeld in de textiel en in de metaalsector). Het overheidsbeleid, voorzover er sprake van was, hield toedertijd een actieve ondersteuning in van dit beleid wat ook geleid heeft tot een toenemende internationalisatie (dit werd ook wel ontwikkelingsamenwerking genoemd) en overheidsteun aan individuele bedrijven in de vorm van kredietgaranties en tot herstructurering van de steenkolenmijnbouw.

De overheid stimuleerde de verplaatsing van bepaalde productie-eenheden. Deze gedachte werd door Tinbergen geopperd, eens de baas van ons Planbureau. Tinbergen gaat hierbij terug tot Ricardo en Heckscher/Ohlin, waarbij veronderstellingen gehanteerd worden zoals de immobiliteit van de arbeid over de landsgrenzen en van volkomen concurrentie binnen de landsgrenzen. Dit is evenwel volgens van Klaveren een volkomen miskenning van het ontstaan en bestaan van Multi-Nationale ondernemingen.

multi-nationals

De "Multinationals" voeren in wezen hun eigen internationale arbeidsverdeling door. Dit levert hun kostenvoordelen op die hun winstcapaciteit vergroot. Aan de beleidskant in Nederland vindt dit zijn weerslag in het niet willen ingrijpen, in bijvoorbeeld de verplaatsing van kapitaal zoals bijvoorbeeld de verplaatsing van productie-eenheden naar Noord-Afrika en het verre Oosten. De Nota Pronk/Lubbers: "Herstructurering met ontwikkelingsamenwerking" is een goed voorbeeld van hoe het niet moet: Er worden subsidies gegeven maar er zijn geen mechanismen ingebouwd om de gevolgen voor de Nederlandse arbeider op te vangen. Verplaatsing van bedrijven draagt in ieder geval niet bij tot de verdeling van invloed en macht.

De structuurpolitiek zoals die nu in Nederland gevoerd wordt kent geen macrostructuurpolitiek. De steunverlening aan individuele bedrijven is de laatste jaren wel sterk uitgebreid. Een afbouw hiervan vindt momenteel plaats. De activiteiten zouden overgenomen moeten worden door de Nederlandse Herstructureringsmaatschappij, de Nehem. De Nehem voert een sectorbeleid en heeft momenteel een 28-tal projecten lopen. De kritiek op dit beleid kan in de volgende punten samengevat worden: - het gaat eigenlijk alleen maar om hulp bij acute problemen. - Er is weinig aandacht voor de sociale factor. - Individuele ondernemingen hoeven niet mee te werken aan de voorgestelde plannen. - Alle projecten worden tijdelijk geacht te zijn. Het nadeel van dit laatste punt is dat bedrijven na de steunperiode de doorgevoerde maatregelen weer ongedaan kunnen maken om tijdelijk hun concurrentiepositie te verbeteren.

Als illustratie voor het gevoerde beleid ging van Klaveren nader in op de problemen in de Nederlandse confectie-industrie. In 1965 vonden hier nog 65.000 mensen werk in 1977 zijn dit er minder dan 25.000. Binnen de bedrijven vonden er al geruime tijd weinig investeringen plaats, er was weinig aandacht voor de kwaliteit van de arbeid, wat zijn weerslag had op de kwaliteit van het geleverde produkt. De concurrentie voor de betere kwaliteit

kleding komt vooral uit D uitsland, die ten aanzien van mindere kwaliteiten kleding uit Tunesie en de Oost-Aziatische landen. Toen de moeilijkheden in eigen land manifest werden, leidde dit tot verplaatsing van de productie. Aanvankelijk steunde de overheid dit beleid, waarvan alleen de grotere confectie-industrie profiteerden. Later kwam de overheid met loonkostensubsidies voor de binnenlandse productiebedrijven. De Struco werd opgericht om de confectie-industrie te herstrukturieren. Of dit een loze illusie zal blijken te worden?

Van Klaveren eindigde zijn betoog, en daarmee de ochtendzitting, met een opsomming van de eisen van de vakbeweging ten aanzien van de structuurpolitiek: - In de CAO dient een arbeidsplaatsen; overeenkomst te zijn opgenomen. - Er dient een controle te komen op de besteding van de overheidsmiddelen. - Gesubsidieerde bedrijven moeten bepaalde verplichtingen opgelegd kunnen worden bijvoorbeeld een informatieplicht over de resultaten van het gevoerde beleid. - De overheid zou actiever als investeerder moeten optreden en zou actiever moeten streven naar de oprichting van staatsbedrijven met een grotere medezeggenschap van de werknemers in die bedrijven. Maar hiermee komen we weer op een geheel andere problematiek welke hier niet aan de orde is. Met deze laatste opmerkingen was een einde gekomen aan de inleidingen rond de miljoenennota 1978.

Tjalling Haisma

vervolg van pag.4

De Klerk reageerde hier nog op: hij vond dat er te snel beslist wordt dat we voor dilemma's staan. Hij merkte bovendien op dat er in verhouding met twee jaar geleden toch wel wat veranderd is: nu haast iedereen zich om de vraag zijde te benaderen.

Hierna volgde een toch wel welkome pauze waarna het forum zoals gebruikelijk onder vuur genomen zou worden door spitse vragenstellers uit de zaal. Blijkbaar had de organisatie hier toch niet zoveel vertrouwen in want voor dit onderdeel werd slechts 20 minuten uitgetrokken.

Er kwam inderdaad niet zoveel spectaculairs uit dit vraag en antwoord spel. Een vragensteller wist aan de heer vd Zwan de uitspraak te ontlokken dat hij een voorstander is van blijvende interventie van de overheid in de particuliere sector, dit om expansie te bereiken en deze te reguleren dus door overheidsplanning (liberale planning).

In hun afsluitende opmerkingen merkte Peters nog op dat er geen algemene overcapaciteit is in de productiesector, de feitelijke arbeidsvraag blijft gebonden aan de kapitaalvorming. De Klerk benadrukte het belang van de concurrentiepositie (het concurreert wat moeilijk met stoommachines) vd Zwan poneerde tenslotte nog de stelling dat door het stimuleren van de creativiteit getracht moet worden een bestedingsimpuls te weeg te brengen op de totale economie die ook de bestaande kapitaalgoederen voorraad activeert; dat moet het doel van het beleid zijn.

De traditionele boerel na afloop werd gevuld met stemmig gekout, slechts weinigen praatten nog na over het forum.

HvO

Verkeersvrijheid BESTEK EN INSTRUMENTEN BIJSTELLEN

afscheidscollege PROF. MR. K.VONK

De 70-jarige scheidende professor sprak ten overstaan van een talrijk en gemêleerd gezelschap de wens uit naast een bloemlezing uit zijn lange carrière enkele verbanden tussen de elementen, zoals ze hem waren duidelijk geworden gedurende zijn loopbaan, op de toehoorders over te brengen.

IRONISCH

De spreker noemde het ironisch dat zijn ambtelijke leven was begonnen met de doorvoering van een wettelijke maatregel, de evenredige vrachtverdeling in de binnenvaart, z.i. toen noodzakelijk om de bescherming van de geïsoleerd levende particuliere schipper tegen een uit de depressies voortvloeiende overmachtige druk op het vrachtenprijspeil. Hij heeft met overtuiging aan de vrachtverdeling destijds meegewerkt. Tegelijkertijd heeft de ervaring in binnen- en buitenland hem de waarde van de bewegingsvrijheid doen zien, bewegingsvrijheid van de mens persoonlijk en van de ondernemingsgewijs handelende mens. O.a. doorbreekt deze vrijheid nationalistische tegenstellingen, waarvan de uitwasen ons bekend zijn. Toch, spelregels moeten er zijn, wil de vrijheid wezenlijk gelden. In zijn oratie stelde hij de organisatiestructuur van de onderneming, die in beginsel onder de dwang van verlies- en winstrekening en balans wel doorzichtig moet zijn, als uitgangspunt voor goede spelregels tegenover de troebele organisatievormen van overheden in nationaal en internationaal verband. Ook nu laat hij deze gedachte niet los.

ROL OVERHEDEN

Talrijke ontwikkelingen hebben echter de eigen rol van overheden onderstreept en daarmee levensgrote vraagstukken opgeroepen ter zake van de allocatie van schaarse goederen. Kern van de zaak is, dat de verkeerssector een centrale functie vervult in het maatschappelijk bestek, in betekenis slechts te vergelijken met de monetaire sector. Zonder geldomloop en zonder vervoer stort de samenleving ineen, onmiddellijk. Noemen wij enkele ontwikkelingen. Ten eerste wordt de techniek van de productie van verplaatsingen per dag ingewikkelder. Dat proces verloopt niet homogeen, want de inzet van productie-factoren gaat per vervoerstack sterk uiteen, en de diversificatie neemt binnen de vervoerstacken voortdurend toe. Daarbij zijn de overheden als leverancier van infrastructuur nauw en zelfstandig betrokken. De gevolgen voor investeringswaardering en kostprijsberekening kan men zich voorstellen. Een en ander geschiedt binnen een context van de meest uiteenlopende ondernemingsvormen, van kleinbedrijf tot de ingewikkeldste concernverbanden, een grote verscheidenheid van overheidsorganen en een waaier van wettelijke voorschriften inzake markt vormen en de inzet van productie-factoren, nationaal, inter- en supranationaal. Tegelijkertijd ontstaat tussen goederen productie, afzet, voorraadvorming en transport een steeds intensiever verband, dus een toenemende

complementariteit der voorzieningen, die als overheid inbegrepen. Bewegingsvrijheid, dus verkeersvrijheid, is bij een zo onafzienbaar veld van alternatieven noodzakelijk, maar daarbij hebben overheden een steeds actievere rol te vervullen. Men denke aan de ruimtelijke ordening, een vraagstuk, hoewel mondiaal, is ons land van buitengewone betekenis, want er is sprake van absolute schaarste aan grond. Bij een absoluut schaars goed past maar één stelsel, distributie, tenminste wanneer het eerste levensbehoefte betreft. Het prijsmechanisme schiet tekort als verdelingsmechanisme. We danken er een kabinetscrisis aan. Het verkeersstelsel is daarbij ten nauwste betrokken, want capaciteit kwaliteit en prijs van het vervoer zijn een bepalende faktor in de ruimtelijke indeling. Spreiding roept meer verplaatsingen op, maar los daarvan vergroot uitbreiding van het wegensysteem het aantal bewegingen. Immers, tengevolge van de uitbreiding van het aantal combinaties mogelijkheden nemen de verplaatsingen meer dan proportioneel toe.

ENERGIE BEHOEFTE

Hierbij ontmoeten we het energievraagstuk. Spreker waagt zich niet aan een zelfstandig oordeel. Het risico van een energietekort in de 80-er jaren tekent zich echter onmiskenbaar af. Nijpende schaarste zet elk energiegebruik onder druk. In het vrachtvervoer zal van inkrimping geen sprake kunnen zijn, behoudens misschien iets bij de invoering van de hoogst geraffineerde informatie technieken, willen wij het productie- en afzetpatroon overeind houden. Voor het personenvervoer geldt dat de mens een relatief makkelijk goed is (stapt zelf in en uit en verplaatst zichzelf over korte afstanden. Hier kan worden bezuinigd, mits...het openbaar vervoer binnen loopafstand ligt. Gerichtte ruimtelijke indeling en de mogelijkheid van snelle besluitvorming met ingang van gisteren is een dwingend eis. Voor het openbaar vervoer dient daarbij de elektrische voortbeweging centraal te staan, aangezien electriciteit uit uiteenlopende primaire energie bronnen kan worden verkregen, waardoor het tekort-risico wordt verminderd. Alweer de overheid centraal en in niet-marktverhoudingen bij de bepaling van de richting van de productie der verplaatsingen. Zo gaat het ook bij het ontwerpen van snelle treinverbindingen om overmatige bezetting van luchtcorridors tegen te gaan, luchthavencapaciteit te beheersen en het verkeerspatroon in grote agglomeraties te beïnvloeden. De nieuw ontwikkelde zeer snelle franse duo-rail (trein voor normaal rail-type) is een wonder van technisch en economisch vernuft. Waar het woord luchthaven viel, worden wij herinnerd aan de havenfuncties in het algemeen, verzamelingen van terminale functies van alle vervoertakken in hun internationale verbindingen, waar alweer overheden met grote investeringen, heffingen en ruimtelijke indeling een eigen rol vervullen.

In het kort releveerde prof. Vonk de talrijke overheidsactiviteiten in internationale verkeers- en vervoersaangelegenheden: bi- en multilaterale regelingen in het luchtverkeer, conferences en opkomende marktregelingen in de zeevaart, opleg- en sloopregelingen in de binnenvaart, ritmactingen en quota in het wegvervoer, internationale infrastructuur overeenkomsten, enz. Kortom, een complex van marktrelaties en niet-marktverhoudingen, een mengeling van economie, van de meest uiteenlopende technieken insnelle ontwikkeling en van juridische structuren.

KERNVRAAG

De kernvraag is: hoe stilleren we deze complexen. Spreker meende in dit uur slechts een enkele aanzet in deze richting te kunnen geven. Samengevat is zijn betoog als volgt weer te geven. Uitgangspunt is de vraag: hoe gaan mensen in de omgang met schaarse goederen, het allocatieproces, te werk? Het probleem is dan de beheersing te verwezenlijken binnen een op dynamisch evenwicht afgestemd proces. We hebben voor ons een gemengde economie: overheden, marktmechanismen en "osmose"-vormen. In het procesverloop zijn drie elementen te onderscheiden: a. de economische subjecten, die over schaarse goederen disponeren, b. de techniek, c. de schaarse goederen zelf. Tussen deze elementen bestaat een wisselwerking. Daarbij bevindt de techniek zich tussen de mens en de grondstof. Het is een existentiële fout te menen, dat de mens "kapitaal" maakt, een fout die wanneer doorgetrokken, de dictatuur als vooruitzicht heeft. De mens is een magnifiek instrument, "beziëld" en met rede begaafd. Echter, de stok in handen van de primitieve mens, is uitgegroeid tot een onoverzienbaar technisch instrumentarium. Dat instrumentarium heeft een eigenmachtigheid, een eigen moment gekregen, ontsproten aan de in de materie gelegen structurele wetmatigheden en waarschijnlijkheidsrelaties. De techniek is slechts beheersbaar, wanneer wij inzicht hebben in haar "eigen wettelijkheid", want de ene vinding brengt de ander voort, misschien juist door het economisch proces.

TECHNIEK

De techniek komt steeds centraler te staan bij de totstandkoming van dat immatriële goed: de dienst der verplaatsing. Alleen al op dit punt was prof. Vonk gaarne nader ingegaan, temeer omdat ook aan onze universiteit belangrijk denkwerk is verzet, getuige prof. Heertje's

boek "Economie en technische ontwikkeling", en Kops dissertatie "Investeringsplanning en technologische ontwikkeling". Het economisch subject bevindt zich bij zijn besluitvorming in een veld, waarbij de techniek in praktische toepassing de ene zoom vormt en dat aan de andere zijde wordt bepaald door de mathematische fysica. Zowel de ondernemer als de besluitnemer in openbare dienst lopen tegen deze situatie aan.

Om een concreet voorbeeld te noemen kan worden gewezen op het rapport "Ocean Shipping Transportation", dat binnen het Massachussets Institute of Technology werd samengesteld door Frankel en Marcus. Een uniek criterium voor de prestatiebeoordeling per schip met bijbehorende sub-systemen bestaat niet. Wel kunnen economische basissetten als een doelmatig werktuig worden aangewend voor technologische beslissingen. Evenwel, in de toekomst zullen technologische ontwikkelingen niet het resultaat zijn van overwegingen terzake van de productiviteit van het schip, maar van de doelmatigheid van het transportsysteem in zijn geheel, waarbij zowel multi-modale als terminale exploitatievormen worden omvat, in aansluiting op andere activiteiten. Hierbij tekenen Frankel en Marcus aan dat economische ontwikkelingen nog enigzins kunnen worden geëxtrapoleerd, maar technologisch niet. Spreker tekent hierbij aan, dat dan het woord is aan scenario's eerder dan aan prognoses en dat bij havens eerder de nadruk ligt op organisatorische verbanden dan op investeringen. De genoemde ontwikkeling is reeds volop aan de gang. In Genève (VN) is in korte tijd een basisdocument ontwikkeld, de Lay-out Key, waaraan grote internationale organisaties, douanediens ten enz. meegewerkt hebben, dat tegelijkertijd als douanedocument, ladingdocument, bank- en verzekeringsdocument kan dienen. Technologisch samengaan van informatica, communicatiemiddelen, transport. Verscherpte beheersing van voorraad, afzet, benuttingsgraad der transportmiddelen.

MARKTVORMEN

De econoom vraagt zich af, welke markt vormen hij hier aantreft. Een kartelwetgever komt reeds in beweging, die van de Ver. Staten. Volgens een bij het congres liggend ontwerp zou de zeerredrij als publiekrechtelijk verantwoordelijk draagster van het systeem worden aangewezen. Met welke gevolgen voor de mondiale verhoudingen en de bedrijfsontwikkelingen buiten de V.S.? Het is een voorbeeld van een proces, waarbij techniek, economie, nationale en internationale juridische vormgeving tegelijkertijd betrokken zijn. Er is bij dit alles een tendens bij overheidsinstanties te bespeuren tot afweging op langere termijn.

De marginale benadering mondt dan uit bij de maatstaf van de totale kosten op zekere termijn als grondslag van de prijsstelling bij het nastreven van evenwicht binnen en tussen de vervoertaken. Wij zien dit in de Amerikaanse rechtspraak en in ons land bij de Commissie Vervoervergunningen.

Analyse leert trouwens dat de marginale grootheid, zeker in het vervoer, niet eenduidig is vast te stellen, maar afhankelijk is van vooronderstellingen. De mens in zijn positie "tegenover" de materiële goederen en gebruik makend van zijn toverstaf "de techniek", vervult in het economisch proces de rol, die het recht hem toebedeelt. Het is onjuist het handelen van de economische subjecten (individuen, groepen en publiek- en privaatrechtelijke lichamen) te stellen tegenover het institutionele kader.

Misschien kon dat nog in de 19-de eeuw met zijn grote marktvrijheid. Reeds in 1878 besliste de Supreme Court in de V.S. immers dat voor graanopslag een maximumprijs vastgesteld moest worden. Soortgelijke ontwikkelingen, minder merkant maar duidelijk aanwijsbaar, zetten zich in die jaren ook in Europa in. De economische opleiding kan het daarom niet stellen zonder organisatiekennis dus rechtskennis inzake de economische subjecten.

Hoe kunnen we dat rechtssysteem, als integrerend bestanddeel van de economische structuur, verder styleren. Ik meen, aldus Prof. Vonk, dat het antwoord is gelegen in de systeemtheorie.

MODEL

In feite is het schema dat ik in de loop der jaren ontwierp, een model, dat het gehele transport gebeuren omvat, in zijn technische vormgeving en in zijn weergave van het verband tussen de economische subjecten. Het is ontstaan los van enige systeemtheorie, maar het sluit. De lectruur van Stafford Bee en het interessante werk van Chadwick: "A systems view of planning" was beemoedigende lectruur. In het schema treedt ieder rechtssubject: transportgebruiker, vervoersonderneming, overheidsorgaan als sub-systeem met eigen input en output, dus geldstroom, op. De systeembenadering heeft tevens het voordeel, dat de technologische situatie in haar huidige gedaante en naar haar verwachtingspatroon kan worden ingebouwd. Ik meen voldoende te hebben gedemonstreerd, dat technologie en allocatieprobleem zo in elkaar grijpen, dat het verband wel moet worden gelegd, aldus de spreker. Het theoretisch apparaat kan worden gebouwd. Het was een enthousiast voorwoord van Boulding, dat mij op het spoor bracht van Alfred Kuhns: "The Logic of Social Science". Het is een strak deductief opgezet werk, waarin echter alle ruimte aanwezig is voor de empirie en dus ook voor de berekening van technische toepassingen, mogelijk kan het geheel van relaties op deze manier in strakke banen worden gehouden, het onderwerp houdt mij voorlopig nog bezig.

WAT VEREIST IS

Laten we van deze hoge abstractieniveau's afstappen. Wat voor de verkeersvoorziening vereist is, dat is een logisch sluitend geheel. Het vervoersbestel is een groot, geschakeerd productieproces. Terwille van een goede allocatie van schaarse middelen, waaronder grond, moet dit proces organisatorisch sluitend worden gemaakt. Het bezwaar van de CVV (Commissie Vervoer Vergunningen) tegen het wetsontwerp "Reorganise Binnelands Bestuur" bijvoorbeeld is ook het mijne. Het is het scheppen van nieuwe onevenwichtigheden. Waarmee de scheidende Prof. Vonk zijn afscheidscollage afsloot.

In het slotwoord van Prof. Verburg werden de verdiensten van college Vonk nog eens even op een rijtje (lees rij) gezet, en werd namens de faculteit een pijpenstandaard (met inscriptie) aangeboden.

Na afloop werd nog geruime tijd in de kantine van de Heer en Mevrouw Vonk door een groot gezelschap

In de kantine heeft iedereen persoonlijk daarna afscheid kunnen nemen van de heer en mevrouw Vonk.

PB

AFSCHEID STARREVELD

Zaterdag 24 september nam professor Starreveld afscheid van de faculteit waaraan hij 18 jaar verbonden is geweest.

Prof. Starreveld doceerde bestuurlijke informatieverzorging en was voorzitter van de vakgroep bedrijfsinformatica en accountancy. Starreveld kan met recht een pionier van de informatica worden genoemd. Zijn werk en persoon hebben altijd bijzonder veel waardering geogen, zowel op de faculteit als daarbuiten. Dit bleek duidelijk op het symposium dat ter gelegenheid van zijn afscheid in de oudemanhuipoort was georganiseerd.

Deze dag had als thema meegekregen: "Het contact tussen gebruiker en informatiesystemen"

Na de opening van het symposium door de voorzitter prof. Frielink sprak als eerste de zweed prof. Börje Langefors dr. econ. h.c. Langefors gaat er vanuit dat informatiesystemen zijn opgebouwd uit: elementary elements-piece of information-piece of knowledge. Voorts accentueerde hij de volgende relaties:

werkelijkheid	inform. syst.	comp. syst.
gebruikers	conceptie	ontw. uitv.

Het gaat erom de elementaire eenheden zodanig in de gegevensverzameling en op te slaan dat zij doelmatig zijn voor de gebruiker. Een ander belangrijk aspect van zijn aanpak is de zogenaamde "precedententheorie" d.i.: het zoeken van logische relaties tussen elementaire eenheden (bijv. t.o.v. productie, verkoop en facturering).

De volgende spreker was de zoon van de emeritus, drs Starreveld. Zijn vraagstelling luidde: hoe kunnen gebruikers worden ingeschakeld bij het systeemontwerp?

Als hulpmiddelen hierbij noemde hij:

a) het inf. syst., doct. system (ISDOS) van prof. Teichrow waarmede de probleemstelling op reeds geformaliseerde manier kan geschieden door gebruikmaking van problem statement language en problem statement analysis.

b) het Structured Analysis and Design Technique system (SADT). Dit is een techniek om het ontwerp gestructureerd te doen plaatsvinden. Na een koffiepauze sprak de heer Scherpenhuijsen Rom (directeur van de NMB). Zijn betoog kwam erop neer dat de topmanager ook behoefte heeft aan zachte (niet geformaliseerde informatie). Dit stelt de eis aan informatiesystemen dat zij mede door de gebruikers moeten worden opgezet. Dit doet denken in de richting van een lego-systeem dus componenten-databanken die met eenvoudige talen kunnen worden onderaanvraagd.

Hierna volgde een lunch waarna een paneldiscussie olv. prof. Frielink plaatsvond, waaraan naast de inleiders werd deelgenomen door dr. Steenbergen, prof. de Mare en E.J. Joëls. In deze paneldiscussie draaide het om de vraag: wie is de gebruiker; wat kan hij? Moeten we voor alle systemen dezelfde methodologie gebruiken?

vervolg zie pag 9

INFLATIE: de IJslandse ervaring

"Grote inflatie is politiek en maatschappelijk rampzalig: zij ondermijnt rechtvaardigheid, verdraagzaamheid en vertrouwen en daarmee de basisvoorwaarden voor de functionering van de democratie."

Zo eindigt het artikel De ontwrichtende uitwerking van inflatie door Dr. F.W.C. Blom in Intermediair van 22-8-1975. Het is de conclusie van zijn betoog, dat de gevolgen van de inflatie in Nederland behandelt. De inflatie is hier dan gestegen tot rond de 10 % per jaar.

Hoewel ik niet wil ontkennen dat inflatie een probleem is, constateer ik dat de in de stelling geschetste maatschappelijke rampen zich in Nederland (nog) niet hebben voltrokken.

VIS-INFLATIE

Een land dat veel langer en in veel heviger mate met inflatie geconfronteerd is en welks ervaringen de geciteerde stelling niet bevestigen, is IJsland. Vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog tot het begin van de jaren '70 was de inflatie daar jaarlijks ca. 12%. In 1973 steeg de inflatie tot ca. 20%, in 1974 tot 40% en in 1975 50%. Eerder in de geschiedenis heeft IJsland overigens ook al met inflatiepercentages tot zo'n 60% per jaar kennisgemaakt. Hoewel een vergelijking met Nederland natuurlijk een aantal bezwaren met zich brengt, kan dit ook leerzaam zijn. IJsland heeft hetzelfde type volkshuishouding als Nederland en heeft op basis van een aantal criteria een hogere levensstandaard, hoger zelfs dan die van de Verenigde Staten. Net als Nederland is IJsland bijzonder afhankelijk van het buitenland: bijna 40% van het bruto nationaal produkt wordt uitgevoerd; de invoer bedraagt 50% van het bnp. Anders dan in Nederland steunt de uitvoer bijna geheel op één sector: de visserij en de daaraan gekoppelde visverwerkende industrie, die ruim 80% van het uitvoerpakket verzorgen.

INFLATIE-MECHANISME

Externe impulsen hebben in zo'n open economie direct grote gevolgen voor het gehele economische leven. Traditioneel worden zulke impulsen gevormd door bewegingen in de wereldmarktprijzen van vis (en in mindere mate door variaties in de vangst). Stijgt b.v. de wereldmarktprijs van vis, dan betekent dit in de eerste plaats een inkomensverbetering voor vissers en arbeiders in de visverwerkende industrie. Dit werkt vervolgens op twee manieren verder door in de economie: in de eerste plaats worden er looneisen gesteld in de overige industrie omdat men daar niet wil achterblijven en in de tweede plaats trekken de hogere inkomens in de visserij mensen aan uit andere sectoren (met name de bouw), hetgeen weer druk op de lonen in deze sectoren tot gevolg heeft. En daar de inkomens in de

landbouw gekoppeld zijn aan die in de industrie, blijven ook deze niet achter. Hierbij zij nog opgemerkt, dat er steeds volledige werkgelegenheid is op IJsland. In 1975 was het werkloosheidspercentage met gemiddeld 0,7% aan de hoge kant.

Via het hierboven geschetste mechanisme werkt een verhoging van de wereldmarktprijs van vis dus tot een loonkosten-'push' op de gehele economie. Daar de prijsbeheersing door de overheid hoofdzakelijk gericht is op het binnen de perken houden van de winstmarges van de bedrijven, kunnen deze extra loonkosten gemakkelijk doorberekend worden in de prijzen van binnenlandse producten, en zo is de kring gesloten. Daar IJsland verder zijn munteenheid geregeld devalueert, stijgt het prijspeil van de ingevoerde produkten ongeveer even snel als dat van de binnenlandse produktie. Met betrekking tot een daling van de wereldmarktprijs van vis hebben lonen en prijzen altijd een zeer grote mate van rigiditeit te zien gegeven, waardoor het geschetste mechanisme niet de andere kant op werkt.

VULKANISCHE-INFLATIE

Tot zover het traditionele beeld van loon- en prijsstijgingen. Hierbovenop hebben nog enkele speciale, exogene impulsen voor een grote versnelling van de inflatie gezorgd.

In de eerste plaats vond er begin 1973 een vulkanische uitbarsting op Vestmannaeyjar plaats, een belangrijk centrum van visserij. Het effect hiervan op de produktie van vis en visprodukten bleek in de loop van het jaar mee te vallen, maar vergde wel een grote nationale inspanning en drukte zwaar op de aanwezige middelen. Enkele duizenden mensen moesten elders worden gehuisvest en het verlies van een grote visverwerkende fabriek moest door andere bedrijven worden opgevangen.

In de tweede plaats vond er eind 1973 een enorme stijging van de olieprijs plaats, terwijl de invoer van olie in dit jaar met zo'n 30% steeg. Naast het directe effect op het prijspeil heeft de olieprijsstijging een sterke impuls gegeven tot het exploiteren van de potentieel in zeer ruime mate aanwezige waterkracht- en geothermische energie. (De stad Reykjavik is centraal verwarmd door het water uit warme bronnen; in aldus verwarmde kas-

sen worden zelfs (micro-)bananen gekweekt.) Investerings in dergelijke energieprojecten leggen een enorm beslag op de aanwezige middelen. De stijging van de olieprijs werkte pas in de loop van 1974 door in de ruilvoet met het buitenland, welke gedurende geheel 1973 bleef stijgen en voor IJsland ongekende hoogten bereikte.

Een derde speciale inflatie-impuls is het feit geweest dat er loononderhandelingen plaatsvonden toen de inflatie door de vulkanische uitbarsting en de olieprijsstijging flink was aangewakkerd, terwijl de ruilvoet met het buitenland nog niet was gaan dalen.

Door genoemde drie speciale impulsen is de inflatie in 1975 tot 50% gestegen. Tot in 1975 kwam hierbij een binnenlands vraagoverschot, dat pas in de loop van dit jaar geheel werd teruggedrongen. Dit is niet bepaald zachtzinnig gegaan: over de jaren 1975 en 1976 is het reële loon met bijna 20% gedaald.

AANPASSING EN GEVOLGEN

In het verleden zijn inflatieproblemen op IJsland nooit desastreus gebleken. Het probleem van de inflatie wordt wel onderkend, zeker na de versnelling van de stijging van het prijspeil de afgelopen jaren. Een probleem bij de bestrijding van de inflatie is dat de economie al tijdens geheel is ingesteld op aanzienlijke jaarlijkse prijsstijgingen. Al sinds 1939 zijn de lonen op IJsland gekoppeld aan de index voor kosten van levensonderhoud (exclusief alcoholische dranken, tabaksartikelen en en het loonaandeel in de prijzen van landbouwprodukten). Ook worden bijna alle financiële transacties sedert 1973 geïndexeerd, en ook een aantal spaarvormen (niet alle). Dit kan overigens niet voorkomen dat de reële rente al enige jaren negatief is. Hierbij is een vlucht in het houden van voorraden goederen te verwachten om het (reële) vermogen te conserveren. Inflatie is in dit geval op te vatten als de prijs voor het houden van geld in plaats van goederen. Het is te verwachten dat de vermogensverdeling zal veranderen, ten koste van (geldelijke) beleggers en ten gunste van leners van geld. Dit is met name waar te nemen met betrekking tot het huizenbezit en de financiering daarvan. Gezinsbesparingen worden voornamelijk in pensioenfondsen belegd, en deze beleggen hun middelen voornamelijk door het verstrekken van krediet aan particulieren voor het bouwen van woonhuizen en dit zijn hoofdzakelijk jongeren. Wij zien dus een vermogensherverdeling van oud naar jong waarbij deze jongeren hun vermogen in woonhuizen beleggen. 20% van de bruto kapitaalvorming van IJsland betreft woningen! Het pensioensysteem, dat niet geïndexeerd is, wordt op het moment geheel op de helling genomen.

Wegens de negatieve rente bestaat er een vraagoverschot naar krediet, waardoor de financiële instellingen kredietranstoesening moeten toepassen. Controle door de overheid hierop om een zo goed mogelijke allocatie van de financiële middelen te bewerkstelligen, is nog weinig effectief. Vanaf 1963 zijn er gegevens beschikbaar over persoonlijke inkomens- en belastingen. De persoonlijke inkomensverdeling blijkt over de periode 1963-1975 nauwelijks te zijn veranderd, terwijl de prijzen in deze periode met zo'n 700% zijn gestegen!

Ook de economische groei is in genoemde periode geenszins aangetast. Met gemiddeld 4,7% per jaar is de groei zelfs aan de hoge kant vergeleken met een aantal West-Europese landen. Er heeft alleen weinig diversificatie plaatsgevonden: het accent van de investeringen heeft steeds op de traditionele sectoren landbouw en visserij gelegen. Alleen gedurende de laatste paar jaren zijn, onder invloed van de olieprijsstijging, investeringen in de produktie van energie en in energieintensieve industrie belangrijker geworden. Zoals reeds gezegd heeft ook de werkgelegenheid niet onder de voortdurende hoge inflatie geleden.

KONKLUSIE

Wij mogen concluderen dat op IJsland zich als gevolg van inflatie (langduriger en groter dan in Nederland) geen maatschappelijke rampen hebben voltrokken. Graag geef ik toe dat Nederland moeilijk met IJsland is te vergelijken. Het land heeft een kleine, homogene bevolking (220.000 mensen) en de structuur van de economie is eenvoudig en doorzichtig. Hierdoor is het evenwel gemakkelijker om de economische en sociale aanpassing aan aan en de effecten van de maatregelen tegen de inflatie te bestuderen, waaruit zeker zal zijn te leren. In ieder geval laat de IJslandse ervaring zien dat de democratie en het economisch leven als gevolg van langdurige en grote inflatie niet ineen hoeven te storten.

J.S.Schoorl

Literatuur:

F.W.C.Blom, *De ontwrichtende uitwerking van inflatie*; *Intermediair* 22-8-75.
OECD *Economic Surveys, Iceland 1974, 1975, 1976.*

vervolg van pag 7

Om 4 uur hield prof. Starreveld zijn afscheidscollege in de aula van de universiteit. Thema van dit afscheidscollege was het aloude dilemma centralisatie-decentralisatie in het bijzonder zoals dit de laatste tijd weer actueel is geworden door de komst van de kleine computers. Na een observatie van het verschijnsel vanaf de oudheid komt Starreveld tot de conclusie van Fayol: "a mesure". Hierna nam de faculteit afscheid van prof. Starreveld. Prof. Verburg bood namens de faculteit een litho aan van de oudemanshuispoort. Namens de vakgroep sprak zijn opvolger als voorzitter van de vakgroep dr. C.A. Koopman en namens zijn oudleerlingen bood prof. Bok een beeldhouwwerk aan van de beeldhouwer (nomen est omen) Starreveld. De receptie werd bezocht door 600 man. De pionier van de informatica nam afscheid, een indrukwekkend gebeuren.

HvO.

Klynveld Kraayenhof & co
ACCOUNTANTS

Gezien de voortdurende uitbreiding van onze activiteiten in het buitenland, ontstaan daar accountantsfuncties voor jonge mensen, die na een periode van praktisch werken op één van onze kantoren en na voltooiing van de accountantsstudie een aantal jaren in het buitenland willen werken.

Daarom zoeken wij contact met jonge

bedrijfseconomen voor het buitenland

Na de benoeming tot accountant volgt, in onderling overleg, een detachering op een van onze kantoren in het buitenland of bij de internationale accountantsorganisatie Klynveld, Turquands, DTG & Co.

In de honorering van deze functies, die is afgestemd op de levensstandaard ter plaatse, is tevens verdisconteerd de grote zelfstandigheid die het werken in het buitenland in een kleine unit met zich meebrengt.

Voor de kosten van de uitzending, het periodiek verlof en de repatriëring bestaan adequate vergoedingsregelingen. Na terugkeer volgt, in onderling overleg, overplaatsing naar één van de kantoren in of buiten Nederland.

Een psychologisch onderzoek maakt deel uit van de selectieprocedure.

Geïnteresseerden verzoeken wij - bij voorkeur schriftelijk - een oriënterend gesprek aan te vragen bij het hoofd van onze afdeling Personeelszaken, Prinses Irenestraat 59, Amsterdam.
Telefoon 020 - 5410 541.

Amsterdam Arnhem Breda Deventer Dordrecht Eindhoven 's-Gravenhage Groningen Haarlem
Heerlen Hengelo Leeuwarden Maastricht Middelburg Rotterdam Utrecht Zwolle Antwerpen Barcelona
Brussel Düsseldorf Hamburg Londen Madrid Milaan Parijs Zug Bogotà Buenos Aires Caracas
Curacao Jakarta Montevideo New York Paramaribo Rio de Janeiro Salvador Sao Paulo.

Benelux-havenstudiedagen

Op 27 en 28 oktober a.s. vinden in Groningen/Delfzijl de 12-de Benelux-havenstudiedagen plaats. Tijdens deze studiedagen zal de betekenis van de kleinere havens in de Benelux voor de regionaal-economische ontwikkeling centraal staan.

De volgende inleidingen zullen worden gehouden:

- Het belang van de kleinere havens in de Benelux, dr. W.Winkelmanns, Rijksuniversitair Centrum Antwerpen.
- Als de overloop stopt, (kleine) havens en regionale economische ontwikkeling, prof.dr. F.Hartog, Rijksuniversiteit Groningen.
- Havenplanning in het Eemsmondgebied, dr. H.C.Heering, gedeputeerde van de provincie Groningen.
- De kleine havens in de praktijk, Ch. C. van Elderen, directeur van het havenschap Delfzijl.

De havenstudiedagen zullen worden besloten met een excursie door het Eemsmondgebied.

Programma verkrijgbaar bij secretariaat Instituut voor verkeers- en vervoer-economie, kr. 1122 (tel. 5254209), kosten per deelnemer f 30,-

Leve de OPERA! (of iets anders)

De economische wetenschap heeft vogels van diverse pluimage onder haar beoefenaars gekend. Individuen met de meest uiteenlopende achtergrond bleken op latere leeftijd rijp om baanbrekend economie-werk te verrichten. We noemen slechts François Quesnay, lijfarts van Madame de Pompadour aan het hof van Lodewijk XV te Versailles (hij heeft ongetwijfeld dingen gezien, waarvan anderen slechts vermochten te dromen), en meest vooraanstaand docent van de Fysiocratische school. En natuurlijk ook Amsterdamse David Ricardo, ongeletterd effectenbeursmiljonair en als econoom vooral bekend om zijn speurtocht naar de wetten die de verdeling van het maatschappelijk produkt bepalen.

Als de economie-beoefening zich in de loop van de tijd en als resultaat van het dwingende proces van de arbeidsverdeling, ontwikkelt als een meer academische professie, is datzelfde proces er mede schuldig aan, dat het moderne contingent economen niet bepaald als het meest kleurrijke volkje te boek staat. Economen worden geacht zich van jongs af aan met serieuze dingen bezig te houden. Zoals daar zijn, de zaken betreffende de alternatieve aanwending van schaarse middelen.

Nu is het natuurlijk niet zo, dat economen gedoemd zijn saai rekenaars of (mogelijk nog erger) saai gelijkhebers te worden dan wel te blijven. Legio zijn de voorbeelden van hen, die het er niet bij laten zitten. En die hetzij als Bommel-exegeet, als literator, als potentieel politicus dan wel als glamour-boy, aangemerkt mogen worden als de smaakmakers van het legioen.

Maar toch; eens een econoom, ... altijd een econoom. En de tijden van vroeger, met vreemde vogels bij de vleet, leken definitief voorbij.

Deze zienswijze scheen tot voor kort plausibel. Tot voor het moment, om precies te zijn, waarop we hoorden van de econoom Richard Gill. Of, om nog preciezer te zijn, tot voor het moment waarop we hoorden van Richard Gill, als econoom annex opera-zanger.

Een ongehoorde combinatie. En het bericht hiervan zorgde op de redactieburelen dan ook voor de nodige opwindings: "die man moeten we hebben!"

'AXEL'

Afgelopen zomer was Richard Gill in Amsterdam. Met enkele nieuwsgierige* fakulteitsgenoten hebben we deze opmerkelijke man -in de V.S. zelfs goed om als curiositeit in "Play-boy" geportretteerd te worden, onder de kop "van Keynes tot Carmen"- een bezoek gebracht. Natuurlijk resideerde Gill op slechts weinig decibel afstand van het Concertgebouw. En natuurlijk bleek hij onze toech waarlijk niet geringe parate kennis van muziek en economie te overtreffen.

Gill was hier ter gelegenheid van het Holland-Festival, alwaar hij in de geruchtmakende en verwarrende opera AXEL twee nogal uiteenlopende (oh symboliek ... oh Mulisch) rollen verzong: die van aartsbisschop en die van duivel.

Over dit spektakel zelf hoeven we hier niet uit te weiden. Liefhebbers van in opera-vorm gegoten 'bizarre tweeslachtigheid' (Hans Heg) zullen zich afdoende geïnformeerd hebben. Misschien hebben zij zelfs een kaartje weten te bemachtigen, want zoals gebruikelijk hadden

de zich rond onze kultuurgoden verdringende notabelen en would-be festivalgangers enkele plaatsen vrij gelaten. We zijn echter verplicht melding te maken van een opmerkelijk detail: de welhaast unieke uitvoering van een bas-duet, waarbij Gill een der participanten was.

Gill als aartsbisschop in het eerste bedrijf van 'AXEL'

Richard T. Gill dus. Op 16 jarige leeftijd betreedt hij de campus van Harvard (Cambridge) en hij zal daar 27 jaar lang, onafgebroken, zijn werkterrein hebben. Hij is onder meer auteur van het ook hier, bij de jongerejaars, bekende algemene leerboek "Economics". Begin 1971 heeft hij nog een riante positie ('master of college') en legio uitzichten op een carrière in het openbare leven, in 'the Administration'. Eind 1971 heeft hij een minimale bijrol in de "City Opera" van New York en toucheert hij \$75 voor het uitschieten van een enkele kreet. Harvard-and-all-of-that is verleden tijd en Gill gaat voortaan als artiest door het leven.

Nu, zes jaar later, is hij een van de meest vooraanstaande en meest gevraagde bassen in het opera-circuit. Hij kon het zich zelfs permitteren om lukratieve contracten bij gerenomeerde gezelschappen als de "Metropolitan Opera" af te slaan, teneinde zijn carrière in eigen hand te nemen. Sinds enige tijd is hij dan ook free-lance-ster. Hij zingt wat hij wil en waar hij wil. Een situatie die hem onder meer in staat stelde om aandacht te besteden aan een van zijn vroegere hobby's: de economie-beoefening. Tussen de bedrijven door werkt Gill aan een boek, een verzameling essay's over 'great debates in economics'.

VAN KEYNES TOT CARMEN

Verscholen achter een grote fles cognac stommelen we de trap op. Hoe zal hij er uit zien? Waar kunnen we over praten, waar wil hij over praten? Uiteindelijk wisten we niets meer van hem, dan dat zijn naam voor kwam op de Harvard-payroll en dat die zelfde naam sinds enkele weken prijkt op levensgrote affiches van het Holland-Festival in Amsterdam.

De cognac werd in dank afgenomen. De koffie stond klaar. En als wij nog wat onwennig slechts melk-en-suiker-omroergeluidjes voortbrengen neemt Richard Gill

het woord. Pas twee uur later en na aandringen van zijn vrouw -de volgende dag vindt de première plaats en de stem dient dus gespaard- breekt hij zijn monoloog af.

Het begon allemaal een jaar of tien geleden, met zanglessen voor de grap. Ma Gill had in haar jonge jaren een conservatorium-opleiding gevolgd en speelde verdienstelijk piano. Pa Gill was het mee-neuriën zat en wilde wel eens wat anders; dat wil zeggen, hij wilde wel eens mee zingen. Alras bleek dat Gill behalve een fabelachtig gevoel voor muziek, ook een uitzonderlijke -zij het ongeoeffende- basstem had. Zijn leraar ried hem dan ook aan om 'ter leringhe ende vermaeck' te gaan optreden.

Zo kwam het, dat de wereld een ster geboren zag worden. Zij het dat slechts enkele kerkgangers ergens in New Hampshire daarvan getuigen konden zijn. De angst dat zijn mogelijke falsetten door zouden klinken tot op Harvard, hadden Gill nl. doen besluiten zijn try-outs in de veilige anonimiteit van een kerkkoor ver van huis te doen plaats vinden.

Maar toch, de enthousiaste reacties van lokale vromen waren voor hem het bewijs, dat hij op de goede weg was. En na verloop van tijd maakte Gill er een gewoonte van om overal waar muzikanten aanwezig waren onbeschaamd in zingen uit te barsten. Ontdekking kon niet uitblijven, en Gill kreeg dan ook het advies om een opera-auditie te doen.

Zonder serieus een zangcarrière te overwegen, nam hij -in 1970- deze uitdaging aan. Ook deze auditie was een groot succes. Zij-die-er-verstand-van-hadden waren dolblij met deze docent van Harvard en boden hem direct een kontrakt aan. Groot was hun verbazing toen Gill na afloop van de auditie het misverstand uit de weg hielp, dat ze niet met een vermeende muziek-docent, maar met een econoom te maken hadden.

Gill wees voaalsnog het kontrakt af, maar was wel volledig overtuigd van zijn potenties. Het zangduiveltje in hem was echter niet meer te stoppen, en steeds meer leek het hem een 'wild idea' om beroeps te worden.

Medio 1971 was het zover. John Dunlop (latere minister van arbeid in de regering Ford), die toendertijd dekaan was, wilde aanvankelijk geen ontslag verlenen. Hij stelde een verlof voor, voor de tijd van twee jaar. Een afkoelingsperiode die hij lang genoeg achtte om Gill weer 'tot zichzelf te laten komen'. Deze was echter vast besloten, en aldus geschiedde. Gill sloot zijn Harvard-periode af en werd artiest. De rest van deze wat ongewone succes-story kennen we.

HARVARD

Het aanhoren van dit -met vele anekdotes doorspekte- levensverhaal bevredigde onze nieuwsgierigheid slechts ten dele. Veel interessanter leek het ons om iets te weten van het waarom van deze ommezuai. Wat bezielt zo'n man eigenlijk? Waarom doet iemand van 44 jaar afstand van een gerieflijke, interessante toekomst, en kiest vervolgens voor een leven dat hem, zeker in de beginperiode, zeer onzekere vooruitzichten biedt?

ECONOMICS 'GREAT DEBATES'

A TEXT WITH READINGS

RICHARD T. GILL

Onze voorzichtig uitgesproken suggestie, als zou de Heer Gill economie-beoefening eigenlijk helemaal niet zo leuk (meer) vinden, werd met kracht van de hand gewezen. Het tegendeel was eerder waar. Sinds zijn afscheid van Harvard heeft hij zich met onverminderde energie aan de economische theorie gewijd. Frisser ook, want niet gehinderd door beslommeringen die aan zijn Harvard-functie verbonden waren. De intellectuele oefening beschouwd hij zelfs als een noodzakelijk komplement. Een welkome aanvulling op de meer emotionele en fysieke inspanning, die het zingen voor hem betekent.

Als faktor die meespeelde bij zijn besluit om Harvard te verlaten, noemde hij wel zijn misnoegen met de wijze waarop met fundamentele 'Universitaire Waarden' omgesprongen werd. Kort gezegd kwam het er op neer, dat Gill danig teleurgesteld was in de wijze waarop met name de Harvard-autoriteiten opkwamen voor de 'Academic Freedom'. Tijdens de studenten-onrusten aan het eind van de zestiger jaren was er op de universiteiten feitelijk sprake van een 'abolition of the freedom of speech', aldus Gill. Een vrijheidsbeperking die de universiteitsregenten zichzelf te makkelijk oplegden, bevreesd als zij waren voor eskalaties. Zij lieten zich intimideren door de oproerige studenten. Als gevolg hiervan werd o.a. Gill's voordracht om L.B.J. als spreker uit te nodigen, door zijn fakulteitsgenoten afgewezen; zij beschouwden het als een provocatie en zwichtten voor de verwachte moeilijkheden.

Gill laakte in deze overigens alleen de houding van de regenten, niet de akties van de studenten (hoewel hem bij deze groep de neiging tot 'false reasoning' wel eens benauwde). De 'student-uprising' was in zijn ogen onvermijdelijk. Hij noemde het een begrijpelijke en fundamentele beweging tegen de industriële samenleving (die zich dan ook regelmatig van haar slechtste kant liet zien). Een beweging die kulmineerde in o.a. de rassenrellen van 1964 in Berkeley, en natuurlijk in de Vietnam-beweging.

Slechts met de angstige en lakse houding van de universiteits-bestuurders had Gill werkelijk moeite. Zij durfden niet positief in te spelen op de fundamentele discussie die door de studentenbeweging in gang gezet was. En het eind van het liedje was dan ook even onvermijdelijk als het begin ervan: de bevoegde autoriteiten lieten hun gewapende kolonnes aantreden 'om de orde te herstellen'.

"University was not quit so noble at that time".

FLEXIBILITEIT

Dit alles was echter niet doorslaggevend. Het vergemakkelijkte alleen het afscheid van Harvard, maar was bepaald niet de oorzaak. Vesleer lijkt het er op, dat de opmerkelijke ommekeer van Gill beschouwd moet worden als het resultaat van zijn eigen 'uprising'. Zijn eigen revolutie tegen bepaalde vooroordelen en automatismen in de geïndustrialiseerde samenleving. Gill revolteerde bewust en daadwerkelijk

(weliswaar slechts voor zichzelf, maar toch) tegen de idee, dat de grenzen waarbinnen individuen zich kunnen ontplooiën, nauwer worden naarmate de leeftijd vordert. Hij wilde voor zich zelf aantonen, dat hij niet voorbestemd was om zijn leven als professioneel

ekonom vol te maken. En hij deed dit door de moeilijke gang te maken naar het opera-podium.

Oppervlakkig bezien lijkt deze verklaring niet meer te zijn, dan weer een ander bewijs voor de geldigheid van het banale gezegde, dat waar een wil is, ook een weg is. Toch stuiten we hier -als we Gill juist interpreteren- op een opmerkelijk en door hem betreurd kenmerk van onze huidige samenleving. Op een vrij algemeen voorkomende negatieve attitude: het gebrek aan vertrouwen in eigen kunnen, en een prohibatieve angst om eens een alternatieve weg te bewandelen. (Te) veel mensen hebben een te star idee over de grenzen van hun eigen potenties, en te weinig vertrouwen in hun eigen flexibiliteit. In Gill's eigen woorden: "A lot of people, perhaps, unnecessarily live at them selves in their conceptions of what is possible for them..."

as tough life were all over and all written, and they just had to go in one direction".

Zijn eigen ervaring toont volgens hem aan, dat "...a lot of people could think a little bit more of other possibility's"

EFFICIËNTIE- VERLIES?

Als ekonom filosofoert Gill nog vaak verder over zijn stelling. Hij komt dan tot de uitspraak, dat de Westerse samenleving het zich ook kan veroorloven om haar leden in dit opzicht wat te laten experimenteren. De huidige samenleving kan zich, gezien haar welvaartsniveau, best een efficiëntie-verlies veroorloven. Of, het kan ook vriendelijker geformuleerd worden, in ons begrip van efficiëntie zouden we nadrukkelijker rekening moeten met allerlei meer humane, de mens betreffende, faktoren.

In feite bestaat er volgens Gill geen direkte noodzaak meer in de Westerse samenleving om 'tot het bittere eind' aan de arbeidsverdeling in haar huidige vorm vast te houden. De pure noodzaak ontbreekt om er -wat betreft de faktor arbeid- aan produktie uit te halen, wat er aan produktief vermogen inziet. Om Gill zelf nog eens aan het woord te laten:

"Recently we don't in a certain sense know what to do with our productivity. We could therefore afford a little inefficiency in the conduct of our lifes, if there is some other major goal to be achieved thereby".

Zijn interesse voor de ekonomie als wetenschap is Gill in de loop der tijd niet kwijt geraakt. Het staffelijk bewijs hiervan -een boek dat hij momenteel voorbereidt- hoopt hij nog eens te leveren. Een boek dat dan handelt over "Great Debates in Economics". Misschien omdat Gill zich zelf niet direkt tot een bepaalde school wil rekenen (hij noemt zich neo-Keynesiaan als Friedman en de Monetaristen ter sprake komen, maar neigt meer tot het neo-klassieke standpunt -a little sympathy- in de Cambridge kontroverse) is hij zich gaan verdiepen in de vele strijdvrage die ekonomen bezig en verdeeld houden. Zo heeft hij vorig jaar o.a. een inventarisatie gemaakt van de opinies van enkele honderden vooraanstaande ekonomen. Deze enquette levert een (soms verrassend) inzicht in de standpunten, en in de mate waarin deze uiteen lopen. Nadat we Gill ervan overtuigd hadden, dat we plagiaat afwezen als methode om wetenschappelijke triomfen te vieren, mochten we de resultaten inzien. Enkele ervan zullen we hier vermelden.

Met betrekking tot verschillende vraagstukken bleek een relatieve eensgezindheid van mening te bestaan. Opmerkelijk is bijvoorbeeld het grote vertrouwen dat ekonomen hebben in het voortduren van de ekonomische groei. Ruim 70% is van mening dat er niet binnen 100 jaar een eind aan deze groei zal komen. Ook blijkt, dat de 'Friedmanites' niet zo sterk vertegenwoordigd zijn als velen wel vreesden. Bijna 70% wijst de 'constant rate of money supply' af, als norm voor monetair beleid. En ruim 80% is het niet eens met de stelling, dat het fiskale beleidgeen stabiliserende invloed heeft, maar slechts de relatieve vergroting van het kollektieve aandeel in het nationale inkomen bewerkstelligt. Verder zijn bijna alle ondervraagden van mening, dat het gedrag van ondernemingen uiteindelijk slechts afgeleid kan worden uit het streven naar winstmaximalisatie (ruim 90%). Gill konkludeerde dat m.n. Galbraith bij professionele ekonomen niet zo'n grote invloed heeft gehad.

Daarnaast blijken er natuurlijk ook fundamentele meningsverschillen tussen de 'professionals' te bestaan. Symptomatisch voor deze tijd, oordeelt Gill. Bij de volgende stellingen waren de meningen ongeveer gelijk verdeeld.

- Het meest geschikte politieke systeem om een ekonomische ontwikkeling te realiseren, is het kommunisme.
- Ekonomische groei is noodzakelijk voor het oplossen van problemen als milieuvervuiling e.d.
- In de huidige inflationaire situatie is een loon- en prijskontrole wenselijk en noodzakelijk.

Richard T. Gill dus. Een grote en vriendelijke man met een stem die klinkt als een kerkklok. Er rest ons nog slechts een waarschuwend woord aan het adres van mogelijk te enthousiaste hoogleraren en andere potentiële baanverlaters: de vraag naar opera-zangers (of iets anders) is vooralsnog beperkt.

* Voor 'nieuwsgierige fakulteitsgenoten' dient U te lezen: Joris Meltzer, Bas Schoorl en Erik Dirksen.

Ton van der Peet

Studie-reizen

INLEIDING

Aan onze fakulteit komt het initiatief tot het ondernemen van studiereizen op vrij willekeurige wijze tot stand. Enige systematiek is nauwelijks te bespeuren. De motivering, de organisatie en de financiering zijn ook telkens weer anders.

Toch is het m.i. een goede gewoonte geworden dat de SEF éénmaal in de twee à drie jaar (Japan, Rusland en laatstelijk Sri Lanka) een dergelijke reis organiseert. De frekwentie houdt verband met de beschikbare middelen, daar voor een "grote" reis het beslag op deze gelden vrijwel zeker blokkering van de mogelijkheden voor de eerstvolgende twee jaren inhoudt.

Het zijn deze facetten en ook "het waarom" en "het hoe" van studiereizen die door mij werden voorgelgd aan een aantal "ervaren" studiereizigers: Indra Wahab (wetenschappelijk medewerker aan ISMOG), Piet de Vrije (aktief in de AGE), Kees ten Broek (aktief in de Werkgroep Economen) en Anneke Brouwer. Indra was begeleider, Piet, Kees, Anneke en ondergetekende waren studentleden van de Sri Lanka-reis.

WAAROM EEN STUDIERS

Onze oorspronkelijke motivering voor het maken van de studiereis had veel te maken met het predikaat "concentratie-land" in het kader van de Nederlandse ontwikkelingshulp, dat door Nederland aan Sri Lanka is toegekend. Minister Pronk had zich na een vijfdaags bezoek zeer lovend over dit land uitgelaten. Een onderzoek naar "het waarom" van deze speciale aandacht was onze officiële motivering voor het maken van de reis. Daarnaast zijn meer persoonlijke motieven te bedenken:

De interviewer

- Studenten aan onze fakulteit werken veelal in een soort vakuum. De opzet van de studie is van dien aard dat men zich veelal individueel op tentamen voorbereidt. Het gevolg is dat zelfs studenten van dezelfde "lichting" elkaar vaak slechts oppervlakkig kennen. Tot mijn grote verbazing bleek reeds bij de voorbereidingen en zeker tijdens de reis dat veel meer studenten economie te pruimen zijn dan ik ooit voor mogelijk had gehouden. In die zin heeft de studiereis een sociale functie.
- Er is door iedere deelnemer vóór, tijdens en ná de reis hard gewerkt. Vóór de reis had iedereen een stukje geschreven over een zelfgekozen onderwerp, waarna de stukjes werden gebundeld in een werkmap. Tijdens de reis is er veel informatie verzameld die vervolgens ná de reis is verwerkt in eindverslagen. Nu is er een 200 pagina's dikke bundel gepubliceerd. (Deze schat aan informatie is voor slechts j 5,- verkrijgbaar op de SEF-kamer). De reis heeft onontkoombaar een educatieve functie gehad.
- Beide functies tonen het nut aan voor het deelnemende individu. Ook anderen kunnen echter profiteren door een verbeterde sfeer aan de fakulteit. En als de grote hoeveelheid informatie die de groep heeft verzameld wordt verspreid dmv de bundel en/of artikelen, lezingen e.d. dan zou je zelfs kunnen spreken van een soort maatschappelijke functie.

REAKTIE

Alle geïnterviewden plaatsten de educatieve functie voorop. Anneke benadrukt het nut van deze vorm van onderzoek. En Piet wijst op het belang van elementen in de studie waar niet uitsluitend de consumptie van theorie op de voorgrond staat: "Het slechte studieklimaat aan onze fakulteit wordt op deze wijze een beetje doorbroken." Indra ziet in het specifieke geval van deze reis naar een ontwikkelingsland vooral het belang van de confrontatie met een andere samenleving. "Hoe oppervlakkig zo'n kennismaking ook moge zijn; het vergroot het blikveld van de student. Je hebt een aantal mensen gekweekt die wat genuanceerder tegenover het probleem gaan staan." Hij stelt (Zimmerman citerend): "Een ontwikkelingsland moet je ruiken!" Kees tenslotte, is een beter mens geworden: "Ik ben een aantal vooroordelen kwijtgeraakt."

Een ieder vindt dat er duidelijk een sociale functie is: "Hoewel het uiteraard onnodig is om naar Sri Lanka te gaan om elkaar beter te leren kennen." De maatschappelijke functie wordt echter belangrijker geacht, vooral door Kees die vindt dat bij de Sri Lanka-reis dit aspect te weinig aandacht heeft gekregen; "Je kunt het slechte imago van studiereizen op deze wijze ondervangen." "Je weet immers", zegt hij, "hoe Wiegel dat kan verwoorden: "Dat vliegt maar raak en er komt geen donder uit!"

Anneke Brouwer

"HET HOE"

Wij vormden een zeer heterogene groep. De meningen over de opzet van het programma varieerden van "zet ons maar op het vliegveld van Colombo neer, dan zie je ons daar over drie weken wel weer terug" tot "maak er maar een volledig verzorgde trip van". Afgrijpselijke visioenen die de organisatoren kregen bij de gedachte aan de gevolgen van een confrontatie van zonnebadende economiestudenten en dienstreis makende studiereis-financiers, universiteitsfunktionarissen dan wel leden van het Comité van Aanbeveling weerhield hen ervan voor het eerste alternatief te kiezen. Aangezien ook het tweede alternatief echter tot luiheid aanleiding zou kunnen geven alswel de overweging dat de democratie binnen de groep niet geheel kon worden uitgeschakeld, leidde tot een compromis dat inhield dat iedereen 10 dagen een algemeen programma zou volgen en 10 dagen een specifiek programma. Deze laatste 10 dagen waren gewijd aan individuele informatievergaring voor het eigen onderwerp.

Noch op deze organisatorische scheiding noch op de inhoud van het algemeen programma is veel kritiek geweest. Wél echter op de zwaarte hiervan. Het Westerse tempo onder de tropische zon was velen te veel en de twee vrije dagen in de drie weken bleek te weinig.

Toch heb ik nooit tevoren een groep gezien die zo hard en enthousiast aan het werk ging. Ook zelfs 's-avonds hadden velen afspraken met Sri Lankezen.

Indra Wahab

REAKTIE

Men was in het algemeen goed te spreken over het programma. "Pico bello", volgens Anneke, "en zeker niet te zwaar." Kees: "Je bent moreel verplicht om een studiereis zwaar te maken." De organisa-

torische scheiding vindt men een goede greep, al was het algemeen gedeelte iets te lang (Kees), niet omdat dit inhoudelijk niet interessant was maar omdat het specifieke gedeelte te kort is geweest om het eigen onderwerp voldoende uit te diepen. Volgens Piet had het algemeen gedeelte vooral nut vanwege het doorbreken van de specialisering. Hoewel Indra opmerkte dat het beter geweest ware minder facetten tijdens het algemeen programma te belichten en iets dieper in te gaan op één bepaald onderwerp. Ook had het gebruik van tolken onze contacten kunnen verbreden tot andere klassen dan de heersende-Engelssprekende-klasse. Tenslotte zou volgens Indra de indeling algemeen/specifiek/algemeen een betere geweest zijn. Het laatste programmageedeelte zou dan een evaluatief karakter dienen te hebben.

DOOR WIE?

Vrijwel alle uithoeken van Sri Lanka's economie zijn onder de loep genomen. Het algemeen programma was zeer algemeen, omdat de reis tot in de details door studenten werd georganiseerd waardoor "algemeen" programma niet alleen "voor allen"; maar m.i. bijna per definitie ook "niet-specialistisch" betekende. Wel zijn de adviezen van de meereizende stafleden op enkele punten van grote invloed geweest op de opzet en het verloop van de reis. Itt andere fakulteiten en op andere universiteiten waar studiereizen vaak georganiseerd worden door de "beroeps" hadden onze begeleiders echter geen enkele verantwoordelijkheid voor de organisatie. Wij misten daardoor de voordelen van een grotere diepgang die bereikt zou kunnen worden door opname in een studieschema (bv door een werkgroep voor een bepaald vak) ofwel een gemakkelijke compensatieregeling (bv als onderdeel van een tentamen). Ook mag men verwachten dat de "beroeps" gemakkelijker bepaalde deuren kunnen openen. Ter illustratie: Eén van de topmensen van een grote bank vroeg ons eerst maar eens duidelijk te maken wat het belang voor zijn bank zou kunnen zijn van het financieren van een snoepreisje van een stelletje Amsterdamse Marxisten naar een land dat wordt geregeerd door een stelletje (weliswaar onderontwikkelde.... maar toch) andere Marxisten.

Hoewel ons Comité van Aanbeveling een aantal zwaargewichten telde (o.m. Duisenberg en Pronk) had de bankman waarschijnlijk sneller van onze politieke onnozelheid overtuigd kunnen worden door organiserende mannen met een klinkende titel en een behoudende reputatie

De nadelen van een "beroepsorganisatie" lijken mij echter ook evident: een mogelijk te sterke inbreng van het wetenschappelijk personeel; een geringe keuzemogelijkheid t.a.v. het onderwerp; maar vooral een grotere selectie: je kunt slechts deelnemen indien je een bepaald vak volgt.

Kees ten Broek

REAKTIE

Anneke geeft de voorkeur aan samenwerking van studenten met docenten en dan bedoelt ze samenwerking in de letterlijke betekenis van het woord, waarbij beide partijen evenveel gewicht in de schaal kunnen leggen. Ze vindt de vakgroepen zoals die nu samengesteld zijn hiervoor niet geschikt. Ook vond ze bij onze opzet het ontbreken van een goede compensatieregeling een groot nadeel. Diskussies over de inhoud werden eigenlijk een beetje afgeraffeld omdat velen tentamenverplichtingen hadden. Vooral voor beursstudenten was dit een probleem. Ook vindt zij het jammer dat de discussie in de groep geremd werd door de veelheid aan onderwerpen. Uitdrukkelijk géén bezwaar heeft ze tegen een grote selectie en ze vindt het een goede zaak als groepen concurreren. Het principe dat "wie het eerst komt, ook het eerst maalt" moet vervangen worden door een meer structurele aanpak.

Indra merkt op, dat ook nu reeds beide groepen (stafleden en studenten) wedijveren. Wie in een bepaalde tijdsperiode het best gefundeerde verzoek heeft ingediend moet aan de bak komen, onverschillig of het stafleden of studenten betreft.

Wel stelt hij dat juist deze reis uitermate goed georganiseerd was omdat een aantal studenten het beschouwde als hun projekt. Die geëngageerdheid is van groot belang geweest. De taak van de begeleiders was een consultatieve en dat was goed, hoewel er jammer genoeg weinig gebruik van is gemaakt.

Toch kan hij zich een studiereis voorstellen met een specifiek karakter, welke ook specifieke voorkennis vergt. Dan is deze beperkende voorwaarde gerechtvaardigd. Niet is (met een schuin oogje op de nu op stapel staande studiereizen van prof. Prais en prof. van den Doel), een uitgesproken tegenstander van studiereizen

als middel om studenten aan minder interessante doktoraalcolleges te binden.

Vooraf de ondergeschiktheid van studenten bij de op stapel staande China-reis, waarbij van den Doel de thema's en doelstellingen formuleert en de studenten

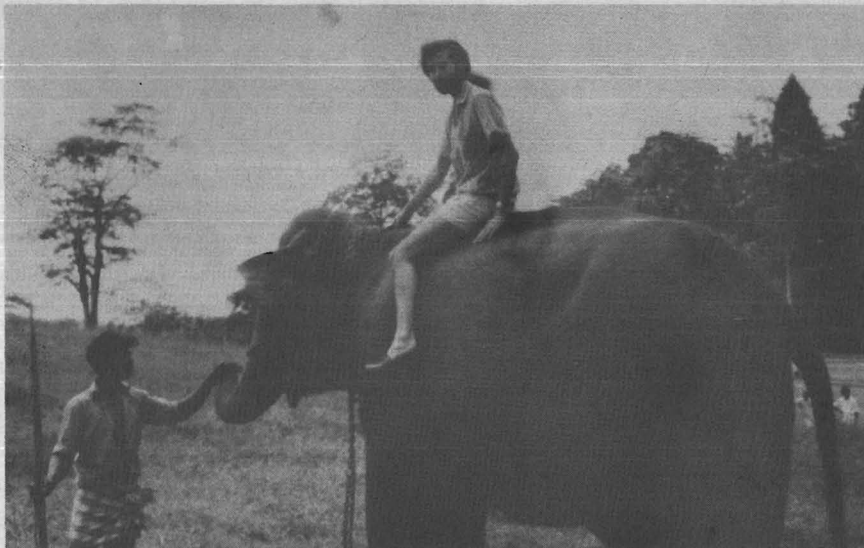
zich moeten conformeren, vindt hij verwerpelijk. De enig goede organisatie is die, waarin studenten de vrijheid hebben zelf hun onderzoek in te richten.

Uiteraard moet er wel goede begeleiding zijn. Zoals nu ISMOG steun heeft verleend voor alle facetten, zou er in de toekomst door alle vakgroepen voor wat betreft de op hun terrein liggende problematiek steun moeten worden gegeven. Daarbij moet aan de individuele deelnemer compensatie worden verleend in de vorm van studiepunten. Ook scheidt de WUB een mogelijkheid een soort interdisciplinaire vakgroep op te richten. Men kan zich een dergelijke vakgroep speciaal voor studiereizen indenken. In ieder geval moet de fakulteitsraad een aktiever beleid in deze gaan voeren en niet alleen vertrouwen op opwellingen van individuen. Rekening dient ook gehouden te worden met de traditie die de SEF op dit terrein heeft opgebouwd.

Kees is een tegenstander van een dergelijke vakgroep. Hij ziet niets in een gestructureerd beleid voor studiereizen.

Wel verdient de organisatie door studenten zijns inziens de voorkeur in principe, maar de fakulteitsraad dient uiteindelijk te beslissen. Immers: "Als je een goed produkt hebt, dan verkoop je het wel!"

Hoewel hij tegen het opwerpen van drempels is, kan hij zich voorstellen dat voor sommige reizen specifieke kennis onontkoombaar is. Echter financiële drempels zijn uit den boze. Een groot voordeel van de Sri Lanka-reis was, dat er geen andere drempel was dan de verplichte inzet.

Piet de Vrije

DE FINANCIERING

Wij hebben gelukkig een uiterst bekwame financiële commissie gehad die alle geldbronnen die beschikbaar waren heeft weten op te sporen. De faculteit, het bedrijfsleven en de eigen bijdrage waren de belangrijkste bronnen. De eigen bijdrage werd door de commissie-activiteiten beperkt tot f 500,-, zijnde een kwart van de totale kosten per student. De hoogte hiervan is diskutabel alsook de financiering door het bedrijfsleven. De eerste vanwege haar veronderstelde drempelfunctie, de tweede vanwege het "zwarte" karakter van het bedrijfsleven in vele studentenogen. Waarom zou je bijvoorbeeld weigeren een AMRO-rekening te openen vanwege de bankactiviteiten in Zuidelijk Afrika en wel de gedeeltelijke financiering van jouw studiereis accepteren? (Overigens was er geen AMRO-bijdrage voor onze studiereis)

REAKTIE

Niemand vindt de partiële financiering door het bedrijfsleven principieel bezwaarlijk. Zoals Indra opmerkt: "Er zijn géén bezwaren zolang de geldgevers geen beperkende voorwaarden aan dergelijke reizen stelt." Toch verschillen de meningen over deze geldbron.

Kees vindt het een goede zaak als het bedrijfsleven meer dan voorheen ingeschakeld zou worden bij de financiering van studiereizen omdat dit soort contacten de mogelijkheid biedt de aandacht

op bepaalde problemen te vestigen. Vervreemding van het bedrijfsleven moet voorkomen worden.

Piet wijst er echter op dat het gevaar van dergelijke afhankelijkheid van financiering door private instellingen is, dat ze de macht hebben bepaalde activiteiten niet te steunen en daardoor de uitvoering te belemmeren. Deze vorm van financiering moet daarom volgens hem tot een minimum beperkt worden.

Tenslotte merkt hij nog op dat bepaalde gedeeltes van ons studiereis-verslag laten zien dat, de in industriële kring niet zo populaire, Marxistische theorie een acceptabele verklaring kan geven voor verschillende facetten van de ontwikkeling van Sri Lanka.

In het specifieke geval van de AMRO-bank toont Kees zich een sterk tegenstander van acceptatie van AMRO-gelden, indien dat aangeboden zou zijn. Hij behoort tot de mensen die hun rekening hebben opgezegd ("Had je niet gedacht, hè!"), en zou acceptatie niet alleen hypocriet maar ook onverstandig gevonden hebben omdat je daarmee de bank een troefkaart in handen had gespeeld.

Voor Indra tenslotte was het probleem niet relevant omdat hij het niet eens was met deze gerichte boycot, aangezien grote delen van de Nederlandse industrie contacten heeft in Zuid-Afrika. "Je tankt toch ook bij Shell?" Het opzeggen van de AMRO-rekening noemt hij een vorm van zelfbevrediging. Bezwaren tegen het accepteren van dit geld zouden bij hem niet geleefd hebben.

Jan van Amstel.

WISKUNDE

BIJSCHOLING

Voornaamste, althans meest contro-versiële onderwerp in de laatste vergadering van de faculteitsraad (f.r.) was, in een reeds jarenlange traditie, de Wiskunde-I bijscholings-cursus die door onze faculteit, zoals ook elders in het land, wordt verzorgd voor WI-deficiënten (de A-groepen in de propedeuse). Hoezo: controverser? Neem Kees ten Broek (dat is de Werkgroep Economen) die met die sigaren- en zijn soortgenoten onder de staf (Ankum, Noorbergen en Schrama met name, maar ook -relaas- Rob de Lange); dat is de ene kant. Aan de andere kant staat de Aktiegroep Economen, zonder welke de WI-bijscholing al zeker een jaar of vier tot het verleden zou hebben gehoord, Kees ten Broek zegt (laten we het hem maar laten zeggen) dat de faculteit in principe geen middelbaar onderwijs dient te verzorgen. De Aktiegroep vindt dat een mooi standpunt, "hemels" kun je wel zeggen, want het gaat volledig voorbij aan de feiten die het aardse tranendal beheersen.

ARGUMENTEN

Feit no.1 is dat de organisatie van het middelbaar onderwijs zodanig is dat er geen adequate afstemming van het VWO op het WO plaatsvindt. Zo zagen we dit jaar dat een kwart van de nieuwe eerstejaars-studenten economie niet over WI in het VWO examenpakket beschikt. "Hadden ze maar verstandiger moeten zijn in de keuze van hun pakket" zegt de Werkgroep Economen en anders gaan ze in de zomer maar privé-lessen volgen. Ivoorens economie te gaan studeren; privé-lessen moeten de gaten in het onderwijssysteem dichten. Dat laatste acht de Aktiegroep een absoluut onaanvaardbare afwenteling (van het systeem op de rug van het individu) En wat het "hadden ze maar"-geroep betreft roept ze: -afgezien van het feit dat dat een volslagen irrationele benaderingswijze is- feit no.2 in herinnering, inhoudende dat Wiskunde I zoals dat in het VWO wordt aangeboden niet de vooropleiding is voor een studie economie. In feite (ad 2 dus) is slechts -vergelijkende wijze uitgezukt- 60% WI nodig als adequate voorbereiding van de economie-studie. Frans Klijn, oncent uit de vakgroep Wiskunde en statistiek benadrukte dit nog eens zeer indringend in de faculteitsraad, zeggende diegenen, zoals Jan Broek en Ankum, die blindelings wiskunde willen eisen (omdat dat nu eenmaal vanuit hun dogmatisch formalisme de principiële juiste weg is) de ogen te openen.

De Aktiegroep voegde daaraan toe in de FR dat feit 2 juist op dit moment moet leiden tot de conclusie dat de faculteit de bijscholing voorlopig (tot er geen deficiënties meer in het VWO-systeem zitten opgesloten) moet voortzetten.

"Juist op dit moment" want, en dat is feit no.3, juist op dit moment bestaan er in het VWO (althans in Amsterdam) plannen om tot een aangepaste wiskundekursus te komen. Deze cursus zou de mogelijkheid moeten bieden aan VWO-leerlingen, die geen Wiskunde-I in hun pakket hebben (meestal omdat ze -"ronduit" gezegd- niet goed zijn in wiskunde), naast het examenpakket, duz facultatief (en niet meetellend voor het eindexamen) een cursus te volgen die

tóch toegang biedt tot faculteiten (zoals de economische) die wiskunde toelatingseisen stellen op het niveau van zo'n 60% WI.

Dit plan dat het VWO in Amsterdam op tafel heeft gelegd, biedt een uitzicht op aanzienlijke vermindering van het WI-deficiëntenprobleem. Een dergelijk initiatief mag volgens de Aktiegroep niet gepasseerd worden door weer, zoals Ten Broek en consorten willen, blindelings Wiskunde-I te gaan eisen. Op voorstel van de Aktiegroep (dat mag ook wel eens gezegd worden: met aanzienlijke steun van Frans Klijn) werd uiteindelijk dan ook door de raad besloten om de bijscholingscursus voort te zetten. Ankum en Ten Broek c.s. kregen in zoverre hun zin dat er voorlopig een termijn van 3 jaar is genoemd waarbinnen het VWO-plan voor een aangepaste wiskundecursus geëffectueerd moet worden en waarna stopzetting van de bijscholingscursus zou moeten volgen - in principe(.....)

FACULTEITS REGLEMENT

Ivon van deze vergadering van 26 september naar die van 10 oktober; een "special" geheel gewijd aan de constructie van een nieuw faculteitsreglement. Voornaamste punt daarbij zal zijn (als u dit leest is dat al gebeurd; dus in de volgende Rostra een zeer uitgebreid verslag hierover) de vertegenwoordiging van studenten in de vakgroepen en in het vakgroep-bestuur. Iven voor de duidelijkheid: de faculteitsraad is het hoogste orgaan van de faculteit maar het onderwijs en onderzoek worden in feite -ondanks penningen in de FR om daar meer grip op te krijgen- geregeld binnen de vakgroepen (zoals daar zijn: Mikro, Makro, bedrijfs-economie, wiskunde en statistiek, recht, en nog enkele, grotere of kleinere) die ieder een bepaald vakgebied met bijbehorende vakken) beheersen. De Aktiegroep is van mening dat de democratisering van het wetenschappelijk onderwijs, waarvoor jaren van strijd tegen ivoren torens is geleverd en die z'n beslag heeft gevonden in de WUB (Wet Universitaire Bestuurshervorming), geweld

zou worden aangedaan als de studenten van onze faculteit geen wezenlijke inspraak zouden krijgen op dat niveau waar onderwijs en onderzoek werkelijk worden geregeld: de vakgroepen!

Wij zullen er hard voor knokken dat de rechtse krachten aan onze faculteit, in de FR vertegenwoordigd via de EFB (Ankum en de zijnen), niet de kans krijgen alsnog de deuren van hun ivoren torentjes voor onze neus te sluiten! Wij hebben het recht aan onze kant en we hebben zeker als Aktiegroep Economen in de bijna 10 jaar van ons bestaan duidelijk blijk van gegeven van de capaciteiten van studenten om op verantwoorde wijze bij te dragen tot de bestuursorganisatie van de faculteit. Persoonlijk durf ik zelfs te zeggen dat er aan de faculteit geen enkele andere groepering is dan de Aktiegroep Economen die zoveel heeft bij te dragen aan de ontwikkeling van het wetenschappelijk onderwijs waar het onze faculteit betreft er waarbij het met name gaat om een totale afbraak van de ivoren toren en vermaatschappelijking van het wetenschappelijk onderwijs. Maar daarover meer in een volgende Rostra.

STUDENTEN

Voorshands vraag ik de studenten die ons op overtuigende wijze bij de verkiezingen als opdracht de voltooiing van de democratisering aan onze faculteit ("studenten in de vakgroepen") hebben meegegeven 'Stand-by' te blijven om zonnodig daadwerkelijke hulp te verlenen als het er om gaat dat bepaalde vakgroepen hun deuren onechtmatig gesloten denken te moeten houden.

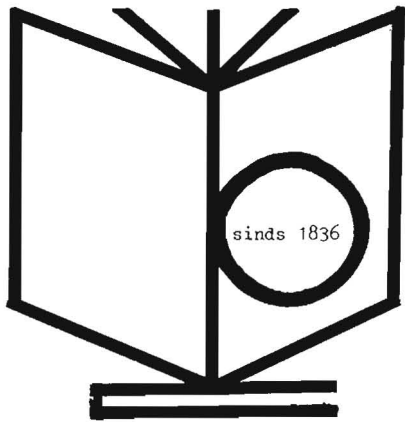
Tot slot wil ik nog even memoreren dat ik de lezing van het proefschrift van Prof. Pais op zijn verzoek nog eens wat serieuzer ter hand heb genomen. Iver niet al te lange tijd hoop ik daarover een recensie in Rostra te kunnen schrijven. Op mijn nivo natuurlijk maar dat moet me maar vergeven worden (.....)

Dennie Pit

herprogrammering

Aan onze fakulteit is per 1 september als herprogrammeringsfunktionaris de heer drs. J.C.H. Oostendorp in dienst getreden. Hij is belast met de begeleiding van de herprogrammering aan onze fakulteit. Hij is dagelijks bereikbaar op kamer 2358 tel. 4361. De post voor de heer Oostendorp dient naar het fakulteitsbureau, kamer 2149 gezonden te worden.

brinkman's

boekhandel

IN HET MAUPOLEUM

2^e ETAGE

Jodenbreestraat 23

kamer 2386 tel. 5254024

Prof. Dr. M.A.G. Meerhaeghe- Lexicon van de economie.

Een verklarend economisch woordenboek, waarin duidelijke omschrijvingen van ca. 1100 belangrijke begrippen. Zeer gemakkelijk is het verwijzingsstelsel, waardoor de onderlinge samenhang wordt weergegeven. Leiden, Stenfert Kroese 1977 prijs f19,50

Prof. Dr. J.H. van Stuyvenberg- De economische geschiedenis van Nederland.

Dit boek, uitgegeven ter gelegenheid van het tweehonderdjarige bestaan van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel, behandelt het heden en verleden van de welvaart van ons land.

Groningen, Wolters Noordhoff 1977 pr. f39,50

J. Robinson en J. Eatwell- Inleiding tot de moderne economie

In het eerste deel worden de hoofdlijnen getrokken van de alternatieve visie op de economische werkelijkheid, terwijl in de andere delen de problemen van de kapitalistische, socialistische en derde wereld ideeën van deze tijd aan de orde worden gesteld.

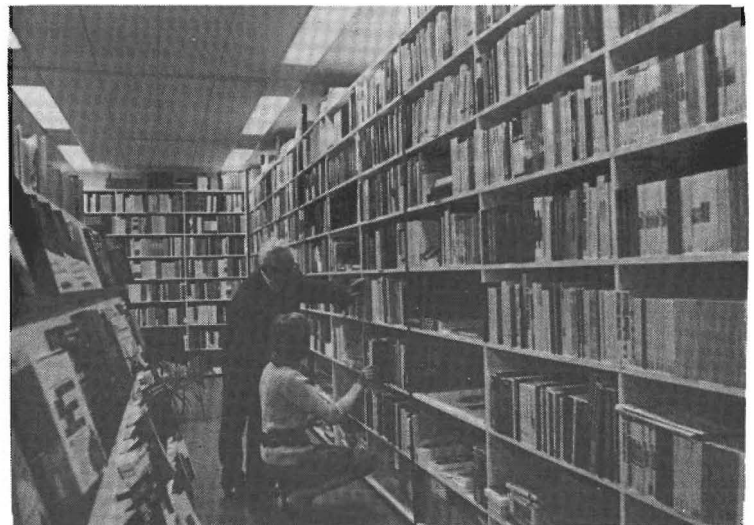
Oorspronkelijke titel: An introduction to modern economics. Spectrum 1977, prijs f 29,50

Leontief- Structure, system and economic policy.

This book handles the Futures in Western-Europe, demographic as well as economic, political as well as technological, climatic as well as agricultural. Cambridge U.P. 1977 prijs ca. f46,-

J. Pitchford- Population in economic growth.

This book, for the first time, contains a satisfactory analysis of population and growth, and attempts extending investigation of this area. North Holland 1977, prijs ca. f60,-

EKONOMIE
GEOGRAFIE
PLANOLOGIE
SOCIOLOGIE